

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Οι μάνες
της άδειας αγκαλιάς

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΕΠΙΘΗΝΙΚΗ ΠΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Σκόνη, κόκκινη, μαύρη σκόνη

Λες;»
Μια μικρούλα λέξη, μια τρανή ελπίδα.
«Θα δούμε...»

Δυο ασαφείς λέξεις για απάντηση, δυο λέξεις που κόντυναν την ελπίδα.

«Λες να έχουμε κάνα νέο;» Εκεί η ψυχή της Αριάδνης, να επιμένει. «Μπορεί, Μανώλη. Δεν μπορεί;»

Να επιμένει με πάθος και δύναμη. Το δεντράκι της ελπίδας της για ακόμη μια φορά να προσπαθεί να απλώσει κλαράκια και φυλλωσιές.

Άνθιζε η φύση, άνθιζαν μαζί της κι οι ψυχές των ανθρώπων. Το άκουγες στα λόγια που δεν ήταν πια ξέπνοα απ' την πείνα, το έβλεπες στα μάτια που δεν ήταν πια σβησμένα απ' το φόβο. Μόνο τις νύχτες έφταναν απρόσκλητες οι ζοφερές εικόνες στο μυαλό και στις καρδιές: κορμάκια παιδικά με τα πλευρά τους σαν κουφάρια ξεπλυμένα απ' τη βροχή, με τις κοιλίτσες τους τουμπανιασμένες απ' τη χρόνια ασитία, με τα προσωπάκια τους άτονα και σβησμένα, καθώς, λιπόσαρκα, σέρνονταν στους κάδους των σκουπιδιών και στις πλάκες των πεζοδρομίων, γυρεύοντας μια ψίχα να τους κρατήσει στη ζωή λίγο ακόμη, έστω μια μέρα, έστω μια ώρα. Αίμα χυμένο μπροστά στα εκτελεστικά αποσπάσματα, σωροί τα πτώματα στοιβαγμένα πάνω στα καρότσια της δημαρχίας κάθε πρωί. Εικόνες της Κατοχής, βαθιές χαρακιές στις ψυχές των ανθρώπων που δεν έλεγαν να επουλωθούν.

Ναι, παρά τις ηλιόλουστες μέρες, οι νύχτες στην Αθήνα ήταν ακόμη σκοτεινές και στενάχωρες, οι μνήμες έρχονταν απρό-

σκλητες και ζοφερές, βασάνιζαν και αντάριαζαν, έκαναν τους ανθρώπους να σκιάζονται, παρόλο που γνώριζαν πως τα κάρα της δημαρχίας είχαν από καιρό πάψει να μαζεύουν σκελετωμένους και να τους αδειάζουν σε ομαδικά, ανώνυμα μηνύματα, παρόλο που ήξεραν πως τα γερμανικά όπλα είχαν από καιρό σταματήσει να στέλνουν караβιές αθών στον άλλο κόσμο. Τριάνμισι χρόνια γερμανικής Κατοχής δε σβήνονται από τη μια μέρα στην άλλη, αυτό έλεγαν στον εαυτό τους για να ανακουφιστούν από τον περασμένο πόνο, αυτό έλεγαν ο ένας στον άλλο για να παρηγορηθούν μέχρι να έρθει λυτρωτικός ο ύπνος και να τους πάρει μακριά, σε άλλους τόπους, σε άλλους κόσμους, όπου δεν υπήρχαν παγωμένα μπλάβα κορμιά και σκελετωμένα παιδιά, μόνο χορτάτα στομάχια υπήρχαν και προσωπάκια χαμογελαστά, ένας παράδεισος που έλπιζαν πια να έρθει και στον δικό τους τόπο. Η ελπίδα, αυτό ήταν το μόνο όπλο τους, αυτή τους βάσταγε στη ρότα της ζωής, αυτή έδιωχνε το μάγκωμα απ' την καρδιά τους την άλλη μέρα το πρωί.

Αυτή κι ο ανοιξιάτικος ήλιος που πρόβαλλε ζεστός κι ολόλαμπρος πάνω από την Αττική γη αυτή την Πρωτομαγιά του 1945, ύστερα από τέσσερα ολόκληρα χρόνια χειμώνα και σκοτεινιάς. Η θαλπωρή της άνοιξης διέλυε το ζόφο και το πλάκωμα του κόσμου, χάριζε ζεστασιά στο κορμί και στην ψυχή, γέμιζε τα μάτια με φως, τα εσώψυχα με αισιοδοξία.

Μα όχι για όλους. Υπήρχαν άνθρωποι ανάμεσά τους που ζούσαν βουτηγμένοι στην αγωνία, μέσα στο μαύρο πηχτό σκοτάδι της άγνοιας και της ανησυχίας. Υπήρχαν κάποιοι ανάμεσά τους που γύρευαν τους δικούς τους ανθρώπους, τους χαμένους από μήνες, τους εξαφανισμένους, τους ομήρους. Όχι από χέρια γερμανικά· από ελληνικά χέρια, αντάρτικα. Αγνοούμενοι αποκαλούνταν επισήμως, σε μια γλώσσα που μάταια προσπαθούσε να λειάνει τα αγκάθια που μάτωναν και πονούσαν. Αγνοούμενοι δε

σημαίνει νεκροί, δε σημαίνει χαμένοι ούτε εξαφανισμένοι· η λέξη κρύβει μέσα της μια στάλα ελπίδα, έστω κι αν ακούγεται μάταιη. Αγνοούμενοι, πρώην όμηροι. Όμηροι που ξεσπιτώθηκαν βίαια μέσα στη νύχτα και σύρθηκαν χειμώνα καιρό πάνω στα βουνά υπό την απειλή των όπλων. Γέροι, γυναίκες και μικρά παιδιά. Πεινασμένοι, ξυπόλυτοι, ξεπαγιασμένοι. Χιλιάδες άνθρωποι, ένας λαός ολόκληρος, ασπίδα προστασίας για το Κόμμα που αιματοκύλισε την Αθήνα το Δεκέμβρη του 1944, έχασε τη μεγαλειώδη νίκη την οποία διατυμπάνιζε η ηγεσία του και υποχώρησε άτακτα, σέρνοντας μαζί του τους ομήρους.

Η Αριάδνη περπατούσε γοργά χωρίς να βλέπει γύρω της. Μήτε τον κόσμο που άνοιγε τα λαμαρινένια κεπέγκια των λιγοστών μαγαζιών, μήτε τουςπραματευτάδες που εμφανίστηκαν ξανά στους δρόμους της πρωτεύουσας, μήτε τα δειλά χαμόγελα των βιαστικών ανθρώπων, μήτε τον γαλανό ουρανό και τις ανθισμένες παπαρούνες στο πλάι των χωματινών πεζοδρομίων. Βάδιζε κατά τον σιδηροδρομικό σταθμό με γρήγορα βήματα, αποφασιστικά. Μόνο, πού και πού, μηχανικά κι αυθόρμητα, έβγαινε μαζί με την ανάσα της κι εκείνη η λεξούλα που εκλιπαρούσε για μια απάντηση σίγουρη, για ένα ναι.

«Λες; Λες να έρθει τώρα; Μ' αυτό το τρένο;»

Δεν τη λάβαινε την απάντηση που γύρευε. Ίδια αμφιβολία, ίδιο φόβο λάβαινε.

«Θα δούμε», έλεγε κοφτά ο αδελφός της που βάδιζε πλάι της.

Ο Μανώλης είχε περάσει το πρωί από το σπίτι της στα Πετράλωνα και την πήρε. Είχε μαντάτα τής είπε. Κάποιος μέσα από το δεύτερο επιτελικό γραφείο τον είχε πληροφορήσει πως το μεσημεράκι θα έφτανε τρένο με αγνοούμενους από τη Λαμία. Όχι πολλούς, μια πενηνταριά στην καλύτερη περίπτωση.

«Έχεις τα ονόματα;» τον είχε ρωτήσει αλαφιασμένη η Αριάδνη που ξύπνησε με μάτια κόκκινα έπειτα από δυο ώρες ύπνο όλες κι όλες. Τόσους μήνες τώρα, από κείνο το μαύρο ξημέρωμα στο στρατόπεδο πάνω από τη Θήβα, από το ξημέρωμα που οι αντάρτες πήραν το εντεκάχρονο αγγελούδι της, την Κατερινούλα της, από την αγκαλιά της, δεν είχε καταφέρει να κοιμηθεί πάνω από τρεις ώρες συνεχόμενες. Ακόμη κι όταν η κούραση και η εξάντληση νικούσαν την αγωνία και το φόβο.*

«Όχι, Αριάδνη, δεν υπάρχουν ονόματα».

«Είναι γυναίκες; Άντρες; Γέροι; Νέοι; Παιδιά;» Όλα με μια ανάσα, μονορούφι τα ξεστόμισε.

«Δεν ξέρω. Το σήμα της αστυνομικής διευθύνσεως δεν ανέφερε τίποτε άλλο. Μόνο πως πρόκειται να φύγουν από το Λιανοκλάδι σήμερα το πρωί και πως θα φτάσουν το μεσημέρι στην Αθήνα».

«Μα πώς; Γιατί δε μου είπε τίποτα κανένας; Έχουν το όνομά μου πρώτο πρώτο στις λίστες των επιτροπών αγνοουμένων», απόρησε η Αριάδνη, καθώς χοροπηδούσε πάνω-κάτω προσπαθώντας να βάλει στα γρήγορα το φουστάνι της, να μη χάνουν χρόνο.

«Έχουμε ώρα, ακόμη είναι πολύ πρωί», προσπάθησε να την καλμάρει ο αδελφός της που έβλεπε με ανησυχία την ανυπομονησία και το φούντωμα των ελπίδων της.

«Θέλω να περάσουμε πρώτα απ' την οδό Πανεπιστημίου».

«Να κάνουμε τι;»

«Να ρωτήσουμε στο σύλλογο αγνοούμενων ομήρων. Ίσως εκείνοι κάτι παραπάνω ξέρουν».

«Δύσκολο...» μουρμούρισε κακόκεφα ο Μανώλης, παλεύοντας να φανεί αδιάφορος, καθώς κοιτούσε τη φρενιασμένη

* Όλα τα προγενέστερα γεγονότα του παρόντος βιβλίου περιγράφονται στο μυθιστόρημα ΟΙ ΚΟΡΕΣ ΤΗΣ ΛΗΣΜΟΝΙΑΣ, Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ 2009.

ένταση της αδελφής του. «Δύσκολο...» επανέλαβε καθώς σκεφτόταν πως οι όμηροι που θα επέστρεφαν το μεσημέρι ήταν δεν ήταν μια πενηνταριά νοματαίοι, ενώ ακόμη αγνοούνταν πάνω από πέντε χιλιάδες άνθρωποι που δεν είχαν επιστρέψει.

Ο Σύλλογος Προς Αναζήτηση Αγνοουμένων Ομήρων είχε συσταθεί λίγες εβδομάδες μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας¹ που υπογράφηκε ανάμεσα στην κεντρικά κυβέρνηση του Πλαστήρα και το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ² στις 12 Φεβρουαρίου του 1945, ένα μήνα μετά το τέλος των επί τριάντα τρεις ημέρες τραγικών μαχών στην Αθήνα. Το Άρθρο 4 της υπογεγραμμένης συμφωνίας προέβλεπε ρητά και κατηγορηματικά για το θέμα των ομήρων:

Άπαντες οι πολίται οι συλληφθέντες παρά του Ε.Λ.Α.Σ. ή της Εθνικής Πολιτοφυλακής ή του Ε.Λ.Α.Ν. ανεξαρτήτως ημερομηνίας συλλήψεως θα αφεθούν αμέσως ελεύθεροι. Όσοι τυχόν κρατούνται με την κατηγορίαν ότι είναι δωσίλογοι ή ένοχοι αδικημάτων, θα παραδοθούν εις την Δικαιοσύνην του Κράτους ίνα δικασθούν υπό των αρμοδίων κατά Νόμον Δικαστηρίων.

Παρά τη σαφή και δεσμευτική υπογραφή του όμως, ο ΕΛΑΣ, αλλά κατ' ουσίαν το ΚΚΕ, αρνήθηκε επίσημα να αφήσει ελεύθερα περί τα περίπου πέντε χιλιάδες άτομα για τα οποία ισχυριζόταν πως ήταν δωσίλογοι και συνεργάτες των Αρχών Κατοχής. Ακόμη κι έτσι όμως, με μια απλή αφαίρεση, ο καθένας αντιλαμβανόταν πως οι απελευθερωμένοι πολίτες που θα επέστρεφαν θα πρέπει να ήταν περίπου σαράντα πέντε χιλιάδες.

Φευ... Ούτε σαράντα χιλιάδες δεν επέστρεψαν στα σπίτια τους εκείνο τον ίδιο μήνα. Δέκα χιλιάδες όμηροι παρέμειναν και

1. Οι Σημειώσεις του Συγγραφέα και οι ιστορικές αναφορές παρατίθενται σε ξεχωριστό Παράρτημα στο τέλος του βιβλίου, σύμφωνα με την αρίθμηση.

μετά το Φεβρουάριο στα βουνά και χαρακτηρίστηκαν αγνοούμενοι. Κάποιοι κρατήθηκαν υπό δύσκολες και μαρτυρικές συνθήκες για ολόκληρους μήνες προτού τους επιτραπεί, στο τέλος, να γυρίσουν.

Ήταν οι τυχεροί.

Κάποιων άλλων, πιο άτυχων, ανακαλύφθηκαν τα πτώματα ακρωτηριασμένα ή αποκεφαλισμένα, σκόρπια σε λαγκαδιές ή χωμένα σε τάφους ομαδικούς. Τέλος, υπήρξαν αρκετοί, ανάμεσά τους και πολλά παιδιά σαν την Κατερινούλα, που εξαφανίστηκαν, μην αφήνοντας πίσω τους κανένα σημάδι ζωής ή θανάτου, καμιά μαρτυρία ή κανένα λείψανο. Η συντριπτική πλειοψηφία τους ποτέ δε βρέθηκε. Χάθηκαν από προσώπου γης.

Εκείνο το Μάη του '45, όμως, αυτή η δυσβάσταχτη, η οριστική απώλεια ακόμη δεν ήταν γνωστή. Όλοι οι συγγενείς, γονείς και φίλοι, ανάσαιναν, πάλευαν, έψαχναν κι έλπιζαν να ανταμώσουν ξανά τους εξαφανισμένους ανθρώπους τους. Αυτούς προσπαθούσε να ανακαλύψει και να ελευθερώσει ο Σύλλογος που έδρευε στην οδό Πανεπιστημίου. Είχαν συνταχθεί λίστες με στοιχεία και περιγραφές ομήρων, γίνονταν δημοσιεύσεις ονομάτων στις εφημερίδες και στα ραδιόφωνα, διαμαρτυρίες στο νόμιμο πλέον ΚΚΕ, αλλά και επαφές διαπραγματευτικές με τα στελέχη του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, κυρίως κάποιους μεμονωμένους και ανένταχτους αριστερούς ηγέτες που το στήριζαν στα χρόνια της Κατοχής.

Άδικα, όλα άδικα.

Το επίσημο Κομμουνιστικό Κόμμα αρνιόταν επίμονα και πεισματικά να παραδώσει τους ομήρους που κρατούσε ακόμη. Ανάμεσά τους και τα περίπου πεντακόσια παιδιά που είχαν εξαφανιστεί μέσα στο χαλασμό της άτακτης υποχώρησης. Ανάμεσά τους και την Κατερινούλα.

Η Αριάδνη είχε επιστρέψει στην Αθήνα στο τέλος του Φλεβάρη με τις πρώτες ομάδες των ομήρων που απελευθερώθηκαν. Για

δύο ολόκληρες εβδομάδες ούτεμίλαγε, ούτελάλαγε, μόνοέκλαιγε καικουνιόταν μπρος-πίσω καθισμένη όλη μέρα στο κεφαλόσκαλο του σπιτιού της, με τα μάτια καρφωμένα στην αρχή του δρόμου. Ούτε βλέφαρο δεν πετάριζε, το ασπράδι των ματιών της είχε χαθεί, μια γουρλωμένη κόρη όλο το μάτι της, μια κόρη για την κόρη της. Τα βράδια κλεινόταν μες στο σπίτι της, έπιανε θέση στο μεγάλο μπροστινό παράθυρο κι όλη τη νύχτα εκεί στάλιζε και καρτερούσε, θαρρείς και είχε στείλει την Κατερινούλα στον μπακάλη για τυρί και την περίμενε να γυρίσει από στιγμή σε στιγμή. Λέξη δεν έβγαινε από το σφραγισμένο στόμα της μέχρι το ξημέρωμα. Τότε, μέσα στο φαιό πρωινό, την ώρα που έβγαινε το άστρο της αυγής, ξεκόλλαγε αιφνιδιαστικά τα χείλη της κι άρχιζε να τραγουδάει με μια φωνή σπαρακτική, με μια κραυγή που θύμιζε μονόλογο αρχαίας τραγωδού ένα νανούρισμα στην άδεια αγκαλιά της· αργόσυρτο και πονεμένο τις μέρες που ξημέρωνε καθарός ο ουρανός, όλο οιμωγές κι άχθος ανατριχιαστικό τις μέρες που τα σύννεφα διάβαιναν πάνω απ' την Αθήνα και τραβούσαν βόρεια, σπρωγμένα απ' το νοτιά.

«Είναι οι ταχυδρόμοι μου. Σέρνουν τη φωνή μου...»

Έτσι το δικαιολόγησε όταν ύστερα από τις προσπάθειες του γιατρού, που κουβάλησε η κυρία Ιωάννα Τσάτσου, η Αριάδνη συνήλθε κάπως και βρήκε τα λογικά της. Έκτοτε άλλαξε το πρόγραμμά της, τις μέρες δε στηνόταν πια στο κεφαλόσκαλο σαν Ηπειρώτισσα μοιρολογίστρα, έπαιρνε τους δρόμους κι έτρεχε με τη φωτογραφία του παιδιού της στα χέρια. Αστυνομικά τμήματα, συμβούλια δικαστικά, επιτροπές αγνοουμένων, παραστάσεις σε συμμαχικές αποστολές, ικεσίες σε δημοσιογράφους, διαμαρτυρίες και συγκεντρώσεις. Ό,τι μπορούσε, όπως μπορούσε. Μα παρά την υπεράνθρωπη προσπάθειά της, τίποτα δεν κατάφερε, μόνο άκαρπες διαπραγματεύσεις, μόνο υποσχέσεις και ψευδαισθήσεις. Βαστούσε όμως την ελπίδα της άσβεστη αυτό

το τρεχαλητό κι ίσως ανάγκαζε τους απαγωγείς να κρατάνε σε ανθρώπινες συνθήκες το παιδί. Ακόμη κι αυτό, λίγο δεν ήταν.

Από την άλλη, αρκούσε μια κουβέντα, μια φήμη, ένα μαντάτο πως φτάνουν άνθρωποι απολυμένοι απ' τα βουνά για να φουντώσει μέσα της η προσμονή, πολλές φορές και η βεβαιότητα πως ανάμεσά τους θα έβλεπε και το χαμένο προσωπάκι της κορούλας της να χαμογελάει. Γι' αυτές τις στιγμές ζούσε η Αριάδνη, γι' αυτές ανέπνεε, έστω κι αν αποδεικνύονταν στο τέλος φρούδες οι ελπίδες της, έστω κι αν διαπίστωνε πως ήταν ένα ψέμα η προσμονή της.

«Πενήντα άνθρωποι είναι όλοι κι όλοι», της είπε ξανά ο Μανώλης, καθώς την έβλεπε να κατηφορίζει την Αγίου Κωνσταντίνου με βήμα ανυπόμονο, μπροστά να τρέχει η καρδιά της και πίσω της να πιλαλάει εκείνη.

«Κι ένας να είναι δε με νοιάζει. Κι ένας να είναι, μπορεί αυτός ο ένας να είναι το παιδί μου».

Τις πρώτες φορές που έτρεξαν μαζί να υποδεχτούν ομήρους που επέστρεφαν, στο Τμήμα Μεταγωγών της Αστυνομίας, στο Πεδίον του Άρεως, ή στον σιδηροδρομικό σταθμό, ο αδελφός της ανησυχούσε που την έβλεπε να φουντώνει από αισιοδοξία και σιγουριά, φοβόταν το πισωγύρισμά της, την πτώση της μετά την οικτρή απογοήτευση, προσπαθούσε να την κρατά προσγειωμένη, να μην αφήνει το μυαλό της να πετάξει.

«Όχι», του είπε ο γιατρός Γεωργιάδης που την παρακολουθούσε και την κούραρε. «Όχι, αυτή η ελπίδα την κρατάει ζωντανή. Αν χαθεί, θα σβήσει κι η αδελφή σου μαζί της. Άφησέ τη να ελπίζει, να κρατιέται. Αν πέσει, δύσκολα θα ξανασηκωθεί. Ο μεγαλύτερος φόβος μας τώρα είναι η μελαγχολία κι η βαριά κατάθλιψη».

Παρά τη γνώμη του γιατρού όμως, ο Μανώλης ράγιζε ολόκλη-

ρος όταν την έβλεπε κάθε φορά να σέρνει τα πόδια της στο δρόμο της επιστροφής στο άδειο σπίτι. Τα γόνατά της να λυγίζουν, να χύνεται στα πεζοδρόμια και στα σκαλιά ανήμπορη, να κάνει τρεις ολόκληρες μέρες να ανοίξει το στόμα της, ούτε να φάει μια μπουκιά, ούτε να πει μια λέξη. Μόνο αναστεναγμοί και βλέμμα κενό.

«Εκεί θα είναι το τρένο όταν φτάσει, μην τρέχεις, Αριάδνη».

«Εκεί θέλω να είμαι κι εγώ όταν φτάσει, γι' αυτό τρέχω», του απάντησε λαχανιασμένη και τάχυνε το βιαστικό βήμα της.

Έφτασαν στο κτίριο του σταθμού στις δώδεκα το μεσημέρι. Κόσμος πολύς μαζεμένος απ' έξω, ακόμη περισσότερος μέσα στο κτίριο και μπροστά στην τσιμεντένια πλατφόρμα, δίπλα στις γραμμές. Στριμώχνονταν κι αναδεύονταν, μια ακαθόριστη μάζα από τριμμένο σάλι, μαύρο ρούχο, χέρια πεσμένα, ρουφηγμένα μάγουλα και πρησμένα μάτια. Μια μικρή λαοθάλασσα καρτερούσε πενήντα ανθρώπους. Τόσο λίγες πιθανότητες, τόσο πολλές ελπίδες.

«Το τρένο θα φτάσει κατά τη μία το μεσημέρι».

«Ρώτησες;»

«Ο αξιωματικός υποδοχής είναι γνωστός μου».

Στήθηκαν και περίμεναν. Με το βλέμμα προσηλωμένο στο βάθος, εκεί όπου οι σιδηροτροχιές ενώνονταν. Ούτε λέξη, ούτε νεύμα. Μονάχα πού και πού η Αριάδνη σήκωνε το κεφάλι της και κοιτούσε το μεγάλο λευκό ρολόι που κρεμόταν από το μεταλλικό σκέπαστρο.

«Μανώλη, θα έρθει», πρόφερε ξαφνικά η Αριάδνη. «Το ξέρω, αυτή τη φορά θα έρθει το αγγελούδι μου».

«Πώς το ξέρεις;» τη ρώτησε παραξενεμένος. «Σου είπαν κάτι πάνω στο Σύλλογο;»

«Όχι, ούτε κι αυτοί γνώριζαν ονόματα».

«Τότε;»

«Το ξέρω».

«Είδες πάλι κάποιο όνειρο;»

«Για να δεις όνειρα πρέπει να κοιμάσαι», αποκρίθηκε παίρνοντας για μια στιγμή τα κομμένα της μάτια από το βάθος των γραμμών και κοιτώντας εκείνον.

«Άκουσες κάτι τώρα που φτάσαμε;»

«Όχι».

«Τότε; Πώς το ξέρεις;»

«Η καρδιά της μάνας δε γελιέται, Μανώλη μου».

Αναστέναξε ο Μανώλης της. Ξεφύσησε βαριά αντικρίζοντας τη σιγουράδα στο πρόσωπό της. Την κοίταξε με μάτια που έσταζαν συμπόνια, συμπόνια και λύπη. Μα δεν αντέδρασε, κουβέντα δεν είπε, δεν τη διέψευσε. Αν η καρδιά της μάνας δε γελιέται, ακόμη λιγότερο δε γελιέται μια κατάσταση ονομάτων. Ο αξιωματικός υποδοχής στο γραφείο του σταθμάρχη ήταν συνάδελφος και φίλος του, δε δυσκολεύτηκε να πιάσει κουβέντα μαζί του, να μάθει πως ήρθε σήμα από το Κέντρο Μεταγωγών της Λαμίας και πως το σήμα αυτό είχε γραμμένα τα πενήντα ονόματα. Ο Μανώλης διέτρεξε όλο το κατεβατό, αλλά το δάχτυλό του που έτρεμε από αγωνία δε στάθηκε σε κανένα. Πατί σε καμιά αράδα δεν υπήρχε το όνομα Αικατερίνη Κωνσταντάκη.

Με το πρώτο σφύριγμα που ακούστηκε από τη μεριά των Σεπολίων, το ανυπόμονο πλήθος αναδεδύτηκε· με την πρώτη τολύπα καπνού που φάνηκε στο βάθος των γραμμών, η λίμνη των κορμιών έγινε ποτάμι που σύρθηκε και κύλησε στην άκρη της αποβάθρας. Ένα υπόγειο ρεύμα που γλιστρούσε άηχα, μόνο τα σερνάμενα βήματά τους ακούγονταν, μόνο οι ανάσες τους οι λαχανιασμένες από το χτυποκάρδι.

«Αχ... Ξεχάσαμε...» έκανε η Αριάδνη με χείλια που έτρεμαν και το πρόσωπό της σχεδόν να φέγγει.

«Τι;»

«Ένα λουλουδάκι να πάρουμε μαζί μας. Με άδεια χέρια θα την υποδεχτούμε;»

«Δεν πειράζει, Αριάδνη μου, μη στενοχωριέσαι, αρκεί η αγκαλιά σου».

«Μια παπαρούνα! Μια κόκκινη παπαρούνα! Πήγαινε, βρε Μανώλη μου, να κόψεις μία, στην άκρη του δρόμου έχει πολλές. Πήγαινε να μη στέκομαι με άδεια χέρια! Πήγαινε και ξέρεις πως τις αγαπάει τις παπαρούνες το κοριτσάκι μας».

«Μα έφτασε, έφτασε, δεν προλαβαίνω», έκανε εκείνος δείχνοντάς της την ατμομηχανή και βαστώντας τη γερά από το μπράτσο.

Με μια κίνηση η Αριάδνη τινάχτηκε προς τα μπρος, σηκώθηκε στις μύτες των ποδιών της και τέντωσε το λαιμό της να ξεχωρίσει από το πλήθος, να καταφέρει να δει το τρένο που έφτανε σηκώνοντας σύννεφα ατμού από τη μηχανή του. Ταυτόχρονα άρχισε με μια φρενήρη έξαψη να ψάχνει τα ρούχα της, μια φούρια απίστευτη την έπιασε, έβαξε κι έβγαζε τις χούφτες και τα δάχτυλά της, ξεψάχνιζε τις τσέπες της, τις αναποδογύριζε, τις τίναζε συνέχεια, επαναληπτικά, σχεδόν μηχανικά.

«Μα να μην έχω τίποτα μαζί μου η άμυαλη; Ούτε μια καραμέλα να το γλυκάνω το κοριτσάκι μου, να το τρατάρω για τα καλωσορίσματα;» έλεγε κι επαναλάμβανε συνέχεια. «Τι μάνα είμαι εγώ; Τι μάνα;»

Τρία λεπτά βάσταξε αυτό το φρενιασμένο ψάξιμό της, το μηχανικό. Ύστερα η παλιά ατμομηχανή έφτασε αγκομαχώντας, οι μεταλλικές ρόδες στρίγκλισαν ανατριχιαστικά και τα τρία ξεχαρβαλωμένα βαγόνια σταμάτησαν μπροστά τους. Μια ντουζίνα φαντάροι με φαιοπράσινες καλοκαιρινές στολές και πράσινους εγγλέζικους μπερέδες πετάχτηκαν μέσα από το σταθμό, πήραν θέση μπροστά από τα βαγόνια και, κάνοντας τα όπλα τους φράχτη, έσπρωξαν το πλήθος και το κράτησαν μακρύτερα.

«Τι γίνεται; Γιατί μας διώχνουν; Γιατί μας σπρώχνουν; Μανάδες δεν έχουν αυτά τα σκυλιά;» αντέδρασε η Αριάδνη έντονα, με

το πάθος που χαρίζει η σιγουριά μιας επιτυχίας. Ήταν βέβαιη πως το μόνο που τη χώριζε πλέον από το παιδί της ήταν αυτοί οι σκληρόκαρδοι στρατιώτες.

«Αν δεν κρατηθεί η τάξη, οι άνθρωποι θα ριχτούν πάνω στα βαγόνια, θα ποδοπατηθούν, θα έχουμε θύματα», προσπάθησε να μιλήσει λογικά και ψύχραιμα ο Μανώλης, μα μέσα του έτρεμε το φυλλοκάρδι του, όχι για το ποδοπάτημα, ούτε για την ώρα που θα άνοιγαν οι πόρτες των βαγονιών, αλλά για την ώρα που θα ξανάκλειναν χωρίς να έχουν εμφανίσει στο άνοιγμά τους την Κατερινούλα, χωρίς να έχουν δικαιώσει τη βεβαιότητα της Αριάδνης.

Μια φορά, θυμόταν καθαρά την κρίση που την είχε πιάσει στο Κέντρο Μεταγωγών της Πλάκας, όταν τα καμιόνια του στρατού έφτασαν κι άδειασαν από τις καρότσες τους τις πρώτες φουρνιές των αγνοουμένων. Η έμφυτη αισιοδοξία της αδελφής του και τότε την είχε γεμίσει με σιγουριά· μάλιστα, τόσο σίγουρη ήταν ώστε είχε φέρει μαζί της και παλτουδάκι και σκούφο, *«να μην ξυλιάσει το παιδί μες στα κρύα των αρχών του Μάρτη»*. Κρατώντας σφιχτά στην αγκαλιά της εκείνο το αδειανό παλτουδάκι, σωριάστηκε τότε η Αριάδνη στις παγωμένες πλάκες από την τρομερή απογοήτευση. Έτρεμε και σειόταν και μόνο άναρθρες κραυγές έβγαιναν από το στόμα της.

Είδε κι έπαθε ο κύριος Γεωργιάδης να τη συνεφέρει. Νευρικός κλονισμός, όλη η συσσωρευμένη πίεση, το μάγκωμα και η αγωνία πολλών εβδομάδων ξεχείλισαν σε μια στιγμή από μέσα της, εξερράγησαν και την έσκασαν τη γυναίκα. Πλάνταξε στο κλάμα και χρειάστηκαν χούφτες ηρεμιστικά που προμηθεύτηκε μυστικά από τις εγγλέζικες φαρμακαποθήκες ο Μανώλης για να μπορέσει να συνέλθει η αδελφή του, να νικήσει την τρομερή απογοήτευση, να πάψει να τρέμει, να κοιμηθεί λιγάκι, να βάλει μια μπουκιά ψωμί στο στόμα της, να σταθεί στα πόδια της ξανά.

Αυτό φοβόταν πως θα συνέβαινε και τώρα. Παρόλο που ο για-

τρός τον είχε διαβεβαιώσει πως είχε περάσει πια καιρός, πως η ιδέα της πιθανής απώλειας είχε ωριμάσει μέσα της και μπορούσε να διαχειριστεί πιο αποτελεσματικά το δράμα που βίωνε, εκείνος ήξερε την αδελφή του, ήξερε το χαρακτήρα της, ήξερε το ιστορικό της, την τραγωδία που χτύπησε τη ζωή της και δεν είχε μήτε τέλος μήτε φραγμό. Μετά το θάνατο του άντρα της, ήρθε κι η απαγωγή της κορούλας της κι η Αριάδνη απόμεινε σαν την καλαμιά στον κάμπο να σφυρίζει ολομόναχη το σπαρακτικό τραγούδι της μες στις μαύρες νύχτες. Πόσο μπορούσε μια γυναίκα να αποδεχτεί το σφαγιασμό του άντρα της και ταυτόχρονα να συμβιβαστεί με την απώλεια του παιδιού της; Πόσο μπορεί να ωριμάσει ένα τέτοιο δράμα; Πού να την έβρισκε τη δύναμη να το «διαχειριστεί» όπως είπε επιστημονικά, αλλά ξερά κι αφυυχολόγητα, ο γιατρός;

Ο φίλος και συνάδελφος αξιωματικός με το γνώριμο στον Μανώλη χαρτί των ονομάτων στάθηκε δίπλα στην πόρτα του βαγονιού και, αφού καθάρισε το λαιμό του βήχοντας, ξεκίνησε να διαβάξει τα ονόματα με τη σειρά. Σε καθένα η αδελφή νοσοκόμα που συνόδευε τους ταλαιπωρημένους εμφάνιζε στο άνοιγμα της πόρτας κάποια από τα πρόσωπα, που διακρίνονταν θολά πίσω από τα σκονισμένα, βρόμικα τζάμια. Πρόσωπα θλιμμένα, άλλα χαμένα, λίγα γελαστά, μα όλα κομμένα και καταβεβλημένα από τις ταλαιπωρίες· κορμιά κοκαλιάρικα, λιπόσαρκα σαν των αγίων στις εικόνες, κορμιά που περπάτησαν εκατοντάδες χιλιόμετρα κακοτράχαλα μονοπάτια, φορώντας τσουβάλια στα πόδια αντί για παπούτσια, κορμιά που επέζησαν από υπαίθριες διανυκτερεύσεις μέσα στα χιόνια τυλιγμένα σε τριμμένα πανωφόρια. Άνθρωποι που σύρθηκαν εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά από τα σπίτια και τους δικούς τους με τη βία, οδοιπόρησαν νηστικοί και εξαθλιωμένοι, κοιμήθηκαν πολλά βράδια μέσα σε σπηλιές, μαντριά και πρόχειρα παραπήγματα με κλαριά, ενώ το κρύο του Φλε-

βάρη περόνιαζε τα κόκαλά τους και η ερημιά των βουνών κομματιαζε την ψυχή τους.

Έφταναν τώρα ένας ένας μπροστά στο άνοιγμα της πόρτας και κοιτούσαν χαμένοι και σαστισμένοι την κοσμοπλημμύρα που αναδευόταν ανυπόμονη μπροστά τους. Από αυτή την κοσμοπλημμύρα ακουγόταν τότε μια φωνή διαπεραστική, λυτρωτική, χαρμόσυνη. Μάνα, παιδί, αδελφός, γονιός, τι σημασία είχε; Σάμπως ίδια δε νιώθουν όλοι οι άνθρωποι τον πόνο, ίδια και τη χαρά;

Όσο τα παραγγέλματα του αξιωματικού προχωρούσαν, όσο πλήθαιναν τα σαστισμένα πρόσωπα στην πόρτα, όσο λιγότευαν οι ελπίδες αυτών που καρτερούσαν τρέμοντας, τόσο ο Μανώλης έσφιγγε γερά μες στα μπράτσα του την αδελφή του. Ένωθε στα χέρια του το άκαμπτο κορμί της, αισθανόταν τους ώμους της να χαμηλώνουν κάθε φορά που ένα ξένο όνομα ακουγόταν από τα χείλη του αξιωματικού, μάντευε την απογοήτευση στο πρόσωπό της όταν η φιγούρα που εμφανιζόταν δεν ανήκε στην κόρη της.

Πέντε λεπτά έκανε να μιλήσει η Αριάδνη μετά το τέλος της ανάγνωσης, όταν πλέον και ο πεντηκοστός αγνοούμενος εμφανίστηκε. Μόνο όταν η ατμομηχανή πήρε ξανά μπροστά, μόνο όταν η μπουρού της σφύριξε στριγκά και διαπέρασε την αποβάθρα που άδειαζε απ' τους εναπομείναντες με τις άδειες αγκαλιές, μόνο τότε στράφηκε στον αδελφό της και του είπε τυλιγμένη μέσα σε ένα σύννεφο ατμού: «Αυτό ήταν...»

«Θα έρθει με τους επόμενους. Μη χάνεις το κουράγιο σου. Σίγουρα θα έρθει...»

«Σίγουρα», επανέλαβε κι εκείνη με το πρόσωπό της παγωμένο Μάη μήνα, μες στο καταμεσήμερο. «Σίγουρα. Η καρδιά της μάνας δε γελιέται», συμπλήρωσε αχνά κι ένα πικρό χαμόγελο σχηματίστηκε στα χείλια της. «Δε γελιέται...»

«Πάμε κι εμείς σιγά σιγά; Περασμένες δύο πια, πρέπει να ξεκουραστείς.»

«Ναι, πρέπει...»

«Ο συνάδελφος έχει ένα τζιπ της υπηρεσίας, θα του πω να σε πετάξει με αυτό μέχρι το σπίτι φεύγοντας», πρότεινε ο Μανώλης που την κοιτούσε με αντιφατικά συναισθήματα. Από τη μία τον τρόμαζε αυτή η αδιαφορία και η παγωμάρα που διέκρινε στην όψη της, από την άλλη τον ανακούφιζε το γεγονός πως απέφυγε τα χειρότερα, μια αντίδραση παρόμοια με εκείνη στο Τμήμα Μεταγωγών πριν από ενάμιση μήνα.

«Δε χρειάζεται».

«Εγώ πρέπει να πεταχτώ μέχρι την ΑΣΔΕΝ στην Πλατεία Βικτωρίας και μπορεί να αργήσω, δεν είναι καλό να σε σέρνω μαζί μου».

«Πήγαινε, Μανώλη, πήγαινε στη δουλειά σου, θα πάω μόνη μου στο σπίτι. Θα περπατήσω, δεν είναι δα και τόσο μακριά».

«Μπορείς;»

«Θα μου κάνει καλό. Δε θέλω να κλειστώ στα ντουβάρια».

«Είσαι σίγουρη;»

«Ναι. Άφησέ με, θέλω να πάρω λίγο αέρα».

Την άφησε. Εξάλλου είχε δίκιο. Λίγος αέρας θα της έκανε καλό. Εκτός αυτού και η αντίδρασή της συνηγόρησε στην απόφασή του. Δεν είχε αφήσει την απογοήτευση να τη γονατίσει, στάθηκε ψύχραιμη και δυνατή.

Ίσως πράγματι το γεγονός να έχει ωριμάσει μέσα της, ίσως ο γιατρός να είχε δίκιο τελικά, σκέφτηκε ο Μανώλης, καθώς την κοιτούσε να παίρνει το δρόμο για την Πλατεία Καραϊσκάκη με αργό, αλλά σταθερό βήμα, με το σώμα κουρασμένο, αλλά με το κεφάλι ψηλά.

Η Αριάδνη μπήκε στην πλατεία δίχως να το καταλάβει καλά καλά, ήταν χαμένη στις σκέψεις της, έδιωχνε από το νου της τις εικόνες που είδε και ανάπλαθε μέσα της τις εικόνες που δεν είδε. Ήταν ένας δικός της ιδιαίτερος τρόπος να αντιμετωπίζει τα δια-

δοχικά χτυπήματα, τις αλλεπάλληλες αποκαρδιώσεις. Στην κυκλική πλατεία δεκάδες οι μικροπωλητές του πεζοδρομίου που πουλούσαν κομμένα ελαστικά παλιών πολεμικών αεροπλάνων για σόλες παπουτσιών, γέροι μπροστά σε ανοιχτά χαρτόκουτα γεμάτα χύμα καπνό, οι οποίοι έφτιαχναν και πουλούσαν αυτοσχέδια τσιγάρα τυλιγμένα σε στρατσόχαρτο, κακοντυμένα και βρόμικα πιτσιρίκια που τριγυρνούσαν με τις τσέπες γεμάτες δυσεύρετα κι ακριβά σπέρτα και άναβαν τα τσιγάρα των περαστικών για μια δραχμή. Στην ανηφοριά για την Ομόνοια, απέναντι από την εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου, μπροστά στο κτίριο του Τσίλερ, θορυβώδεις τελάληδες διαφήμιζαν τον *Κύριο Ντε Πουρσονιάκ* του Μολιέρου, το νέο έργο του Εθνικού Θεάτρου, μα ούτε κι αυτοί στάθηκαν ικανοί να αποσπάσουν έστω και μια στιγμή την προσοχή της. Η Αριάδνη βάδιζε ίσια σαν υπνοβάτης, όλο μπροστά, χωρίς σταματημό, θαρρείς και ήταν ολομόναχη στην άδεια για εκείνη πόλη. Το βλέμμα της ήταν στυλωμένο σταθερά και αδιατάρακτα μπροστά, ατενίζοντας το σκηνικό που δεν αντίκρισαν τα μάτια της, που λαχταρούσε απελπισμένα το μυαλό της:

Η Κατερινούλα, κρεμασμένη η μισή από το ανοιχτό παράθυρο του τρένου, της κουνά το χέρι κι ανεμίζει το λευκό της μαντιλάκι. Το στόμα της ανοιγοκλείνει, λόγια δεν ακούγονται, αλλά η Αριάδνη ξέρει, ξέρει πως είναι κραυγές αγάπης, κραυγές που απευθύνονται σε εκείνη. Κι έπειτα το τρένο φτάνει στο σταθμό, η μικρούλα της εξαφανίζεται για μια στιγμή από το παράθυρο κι ύστερα εμφανίζεται πια στην πόρτα. Το λυγερό κορμάκι της στητό, τα χέρια της κουνιούνται αδιάκοπα, το πρόσωπό της φέγγει από χαρά, λάμπει ολόκληρη η ακριβή της. Η Αριάδνη νιώθει την καρδιά της να λιώνει στη θωριά της κόρης της, προσευχές ψελλίζουν τα χείλη της, ευχαριστήριες προσευχές, την κοιτά και δεν τη χορταίνει,

ναι, είναι εκείνη, επιτέλους. Κάνει δυο βήματα, τρία, προς την ανοιχτή πόρτα, τόσο καιρό περίμενε αυτή τη στιγμή, τόσο καιρό κοιμόταν, αν κοιμόταν, και ξυπνούσε, αν ξυπνούσε, με τούτο το όνειρο. Επιτέλους, ένας λόγος να ζει, ένας λόγος να αναπνέει, νιώθει το στόμα της να φωνάζει από μόνο του σαν να παραληρεί: «Ναι, η κόρη μου είναι, η Κατερινούλα μου!» Ένα ένα η μικρή κατεβαίνει τα λίγα σκαλοπάτια του βαγονιού, να την τώρα, τώρα πατάει το χώμα, έρχεται, φτάνει κοντά της, έρχεται, έρχεται...

«Έρχεται!»

«Έρχεται!»

Φωνές, από παντού φωνές και ουρλιαχτά! Εκκωφαντικές δηλώσεις και πανηγυρισμοί τάραζαν την Πλατεία Ομονοίας.

«Έρχεται!»

Σαν αντίλαλος ακούστηκε η λέξη στα αυτιά της Αριάδνης, σαν φωνή μέσα στην αχλή του παραλογισμένου ονείρου που βιώνει με όλη τη δύναμη της ταλαιπωρημένης ψυχής και του ταραγμένου της μυαλού.

«Έρχεται, έρχεται...»

Τινάζει το κεφάλι της για λίγο. Μόνο αυτή, μονάχα αυτή η λέξη θα μπορούσε να τη βγάλει από το θέατρο που έπαιζε μέσα της και την κρατούσε ζωντανή. Το αλαφιασμένο μυαλό της δεν μπορεί, αδύνατο να καταλάβει πού σταματάει η φαντασία της και πού αρχίζει η ζωή. Νομίζει πως παίρνει σάρκα και οστά το όνειρό της, πως έγινε πραγματικότητα η ευχή που αδιάκοπα έκανε στην μένη μπρος στο παραθύρι της ή γονατισμένη μπρος στα εικονίσματα των Τριών Ιεραρχών.

Τα βλέφαρά της ήταν όλη την ώρα ανοιχτά, μα τα μάτια της μόλις τώρα ανοίγουν, αργούν να συνηθίσουν στο φως, στον κόσμο, στη ζωή. Έστω κι έτσι όμως αντιλαμβάνεται, νιώθει τη χαρά

γύρω της. Έστω κι έτσι συμμετέχει κι εκείνη, αυτή η χαρμονή που αντιλαμβάνεται ολόγυρά της την τυλίγει, νιώθει και τα δικά της χείλη να ψελλίζουν από μόνα τους την ευφρόσυνη λέξη.

«Έρχεται... Έρχεται...»

Κι αυτή μαζί με τους άλλους, όλο και πιο γρήγορα, όλο και πιο δυνατά. Ούτε κατάλαβε πώς βρέθηκε, πώς την οδήγησαν τα πόδια της μέχρι την Πλατεία Ομονοίας, ακόμη στον σιδηροδρομικό σταθμό νομίζει ότι βρίσκεται μαζί με τους άλλους απελπισμένους που βλέπουν κι άλλο τρένο να φτάνει και φωνάζουν όλοι μαζί, μαζί τους κι αυτή, άλλη μια απελπισμένη στους χιλιάδες απελπισμένους.

«Έρχεται, Θεέ μου... Έρχεται...»

Τότε κάποιος που τρέχει και πανηγυρίζει έξαλλα τη χτυπά στον ώμο, τη σωριάζει κάτω στα βρόμικα πλακάκια της πλατείας. Συνέρχεται στη στιγμή, το άσπρο καλό φουστάνι της σκισμένο, γρατζουνιές στους αγκώνες της, από το γόνατό της τρέχει αίμα, μα εκείνη τίποτα δε νιώθει, η ψυχή, η χαρμόσυνη ψυχή, αυτή είναι που μετράει, το σώμα τι να πει, θα γιάνει γρήγορα το σώμα, σημασία έχει να κλείσει η ματωμένη πληγή στην ψυχή της. Σηκώνεται χωρίς να νιώθει πόνο. Σηκώνεται με τις αισθήσεις της σε επιφυλακή. Κοιτάζει γύρω της και καταλαβαίνει για πρώτη φορά πως δε βρίσκεται στο σταθμό, αλλά και πάλι, δεν είναι ψέμα, άνθρωποι γύρω της τρέχουν χαρούμενοι, φωνάζουν, πανηγυρίζουν. Ναι, δεν είναι ψέμα. Απέναντι, στην αρχή της οδού Πειραιώς, βρίσκεται το τέρμα των υπεραστικών λεωφορείων, ίσως εκεί, ίσως δεν ήρθαν με το τρένο, ίσως έφτασαν και κάποιοι αγνοούμενοι με λεωφορείο. Άραγε δε φτάνουν και λεωφορεία από τη Λαμία; Δε φτάνουν λεωφορεία από τη Θήβα;

«Έρχεται! Είναι λεύτερος!»

Ακούει τη χαρούμενη φωνή του εφημεριδοπώλη που τρέχει με τα φρεσκοτυπωμένα φύλλα γερά μαγκωμένα κάτω από τη

μασχάλη. Ένα από αυτά το κρατάει και το ανεμίζει κραυγάζοντας αλλοπαρμένους. Το κόκκινο περιβραχιόνιο στο χέρι του κουνιέται πυρετωδώς καθώς προσπαθεί να σηκώσει παντιέρα το φύλλο του *Ριζοσπάστη*.

«Έκτακτο παράρτημα! Ο *Ριζοσπάστης*! Έκτακτο παράρτημα!»

Η Αριάδνη ακούει και δεν καταλαβαίνει, αδύνατο να καταλάβει.

Ο Ριζοσπάστης; Ο Ριζοσπάστης;

Γιατί να πανηγυρίζει το Κομμουνιστικό Κόμμα και η εφημερίδα του; Αυτοί αρνούνται να αφήσουν όλους τους ομήρους. Αυτοί τους έσυραν στα βουνά, είναι δυνατόν να πανηγυρίζουν τώρα;

Όταν παίρνει ένα πεταμένο φύλλο της εφημερίδας και την ανοίγει μπρος στα κατάπληκτα μάτια της, τότε, τότε μόνο καταλαβαίνει γιατί πανηγυρίζουν όλοι αυτοί οι άνθρωποι με τα κόκκινα περιβραχιόνια στα μπράτσα τους.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Ο ΗΡΩΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΟΣ

ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΜΑΣ σ. ΝΙΚΟΣ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ³

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΚΑΤΕΛΑΒΑΝ ΤΟ ΔΙΑΒΟΗΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΤΟΥ ΝΤΑΧΑΟΥ ΣΤΗ ΒΑΥΑΡΙΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΩΣΑΝ ΑΠΟ ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΙΩΝ ΤΟΥ. ΣΕ ΛΙΓΕΣ ΜΕΡΕΣ ΕΡΧΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΜΕ ΑΓΓΛΙΚΟ ΑΕΡΟΠΛΑΝΟ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΚΗ ΣΥΝΟΔΕΙΑ.

Με βαθιά συγκίνηση κι ανείπωτη χαρά ο Ριζοσπάστης αναγγέλλει στο λαό μας τη μεγάλη είδηση: ο ηρωικός αρχηγός του ΚΚΕ ελευθερώθηκε κι έρχεται στην Αθήνα. Όλη η αγωνία που έσφιγγε την ψυχή κάθε τίμιου δημοκράτη για την τύχη του ήρωα, διαλύθηκε μεμιάς. Οι δημοκράτες κοιτούν με λατρεία τη

φωτογραφία του συντρόφου ήρωα, τα μάτια αστράφτουν από χαρά, στο πρόσωπο ανθίζει το χαμόγελο...

Ναι, στο πρόσωπο ανθίζει το χαμόγελο...

Όχι όμως στο πρόσωπο της Αριάδνης ούτε στα πρόσωπα των χιλιάδων που αγωνιούσαν για την τύχη των αγνοουμένων, των ομήρων, των μικρών ανθρώπων που δε χαρακτηρίζονταν ήρωες από καμιά στημένη κομματική φυλλάδα, των απλών ανθρώπων που έδωσαν τις μεγάλες μάχες τους για να επιβιώσουν αυτοί και τα παιδιά τους στα τριάμισι χρόνια της γερμανικής Κατοχής· των ανθρώπων που δεν αξιώθηκαν μια μέρα ειρήνης, μια μπουκιά ψωμί, μια ανάσα λευτεριάς· που σύρθηκαν με τη βία μακριά από τα σπίτια και τους δικούς τους από το Κόμμα που τώρα άστραφτε από χαρά για την απελευθέρωση του ήρωά του.

Ναι, τα μάτια αστράφτουν από χαρά...

Όχι όμως τα μάτια της Αριάδνης. Τα δικά της μάτια σκοτείνιασαν, μισόκλεισαν, μέχρι που άδειασαν εντελώς. Μέχρι που η έρμη μάνα σωριάστηκε στο χώμα, βγάζοντας μόνο μια σπαρακτική κραυγή, ένα βαθύ αγκομαχητό που έκλεινε μέσα του όλη την απελπισία της. Έτσι απόμεινε χυμένη κάτω, με τα μάτια κλειστά να μη βλέπει, με τα χέρια στα αυτιά της να μην ακούει, με μια μικρούλα ανάσα ίσα να την κρατάει ζωντανή. Ένα απλό ανθρώπινο κουρέλι μες στις ηρωικές λιβανωτές φυλλάδες που πανηγύριζαν τον ερχομό του *συντρόφου ήρωα*, που επέστρεφε θριαμβευτής χωρίς να έχει ρίξει ούτε μια τουφεκιά σε πέντε χρόνια πολέμου και Κατοχής.

Βαριά καταχνιά καλοκαιριάτικα; Πού βρέθηκε τόση καταχνιά;»
Η ερώτηση της Μέλπως μένει δίχως απάντηση. Κανένας δε νοιάζεται, κανένας δεν την προσέχει. Ποιος να ασχοληθεί με τον καιρό τέτοιους καιρούς;

Καλά με λέει ώρες ώρες ο αδελφός μου ο Οδυσσέας ελαφρόμυαλη, σκέφτεται και μετανιώνει που κάθεται σαν αργόσχολη γυναικούλα και χαζεύει τον θαμπό ουρανό και τον ήλιο που χάνεται. Κατεβάζει το βλέμμα της από ψηλά και κοιτά μπροστά, εκεί όπου είναι το καθήκον κάθε κομμουνιστή· μπροστά, μόνο μπροστά, πάντα μπροστά, στο σημείο όπου βρίσκεται ο καθοδηγητής που κρατά το χωνί και φωνάζει τα συνθήματα. Ουρλιάζει η Μέλπω τώρα μαζί με τους άλλους, φωνάζει, ξελαρυγγίζεται να σβήσει το σφάλμα που έκανε να χαζέψει τον ήλιο και να μην είναι σε συνεχή επαγρύπνηση ενώ το Κόμμα δίνει τον αγώνα του. Το κομματικό μπλοκ της Άνω Πόλης προχωρά, διασχίζει αργά τους κεντρικούς δρόμους της Θεσσαλονίκης, βαδίζει συντεταγμένο κι αποφασισμένο προς τα γραφεία του Εργατικού Αντιφασιστικού Συνσπισμού⁴.

Απεργίες και διαδηλώσεις. Κάθε μέρα, όλη μέρα. Το Κόμμα τις εξαπολύει στα συνδικάτα που ελέγχει μέσω του ΕΡΓΑΣ. Υφαντουργίες, κλωστήρια, εμφιαλωτήρια, σφαγεία, αλευροποιείες, συσκευαστήρια, κονσερβοποιείες, όλα σταματάνε τη λειτουργία τους και ρίχνονται στον αγώνα. Για τη λαϊκή δημοκρατία, για τον παγκό-

σμιο σοσιαλισμό, για την πατρίδα όλων των εργατών ΕΣΣΔ, για ανθρώπινες συνθήκες, για ψωμί και φάρμακα: μ' αυτή τη σειρά πρόταξης των αιτημάτων. Η οικονομική κατάσταση είχε χειροτερέψει μετά το φευγιό των Γερμανών και τις μάχες του Δεκέμβρη, τα αποθέματα χρυσού τα είχαν πάρει όλα οι Χιτλερικοί κατά τη διάρκεια της Κατοχής, οι παραγωγικές μονάδες της χώρας ήταν ρηγμαγμένες, οι υποδομές κατεστραμμένες, το ένα πέμπτο των χωριών είχε καεί, τα χωράφια ήταν άσπαρτα, πώς να δουλέψουν οι άνθρωποι, πώς να λειτουργήσει το κράτος, από πού να βρει η χώρα να θρέψει τους ανθρώπους της; Όλα έλειπαν. Ψωμί, σιτάρι, όσπρια, αλάτι, ζάχαρη, ρούχα, παπούτσια, πετρέλαιο, φάρμακα, μηχανήματα, μέσα συγκοινωνίας, όλα έλειπαν. Από την κομματική οπτική και τις περισπούδαστες αναλύσεις της φωτισμένης κομματικής καθοδήγησης, λογικό το έβρισκε η Μέλπω, λογικό και δίκαιο να κατεβαίνει ο λαός στους δρόμους να γυρεύει τα αυτονόητα, να κλείνουν οι εργάτες τις λίγες βιομηχανίες, οι οποίες κατ'άφερναν να δουλεύουν, χωρίς να λογαριάσουν πού θα βρουν να φάνε και να ντυθούν οι άνθρωποι, να κατεβάζουν τους διακόπτες στις κρατικές υπηρεσίες οι υπάλληλοι δίχως δεύτερη σκέψη, χωρίς να αναλογιστούν τις τραγικές συνθήκες που θα δημιουργούσε στους πολίτες η έλλειψη ηλεκτρισμού ή μέσω των συγκοινωνίας.

«Ο καπιταλισμός και η κατοχή των Εγγλέζων! Αυτοί φταίνε, αυτοί ρουφάνε το αίμα του λαού, αυτοί τον σπρώχνουν στην εξαθλίωση! Αν κατέβαινε ο σύντροφος Τολμπούχιν με τις κόκκινες μεραρχίες του και τις σοβιετικές στρατιές του μέχρι τη Θεσσαλονίκη, μέχρι την Αθήνα...» έλεγε και ξανάλεγε ακούραστα ο διαφωτιστής στην ΚΟΒα τους, στην κομματική οργάνωσή τους, «αν κατέβαινε κι έφερνε το σοσιαλισμό και τη λαϊκή δημοκρατία, τότε ναι, θα ζούσαμε ζωή χαρισάμενη».

«Αλλά δεν κατέβηκε...» μουρμούρισε μια μέρα η Δήμητρα, η συντρόφισσα που τραυματίστηκε άσχημα τότε με τη Μέλπω,

εκείνο το βράδυ στη μάχη με τους ταγματασφαλίτες, όταν πήγαν να βάλουν το δυναμίτη και να ανατινάξουν το σπίτι του προδότη, του γερμανοντυμένου Γιώργου Πούλου, του ταγματασφαλίτη. «Μας άφησε μόνους να παλέψουμε ο σύντροφος Τολμπούχιν, μας παράτησαν οι Σοβιετικοί σύντροφοι να βγάλουμε ολομόναχοι το φίδι από την τρύπα».

«Συντρόφισσα, είσαι φραξιονίστρια;» τη ρώτησε δυσάρεστα αιφνιδιασμένος ο διαφωτιστής, που αδυνατούσε να πιστέψει πως η αναφορά της Δήμητρας στους Σοβιετικούς, στα *ιερά και όσια* του Κόμματος, είχε ειρωνική χροιά. «Ή μήπως είσαι ρεβιζιονίστρια⁵;» επανέλαβε σκανδαλισμένος. Σκανδαλισμένος και απειλητικός βέβαια.

«Είμαι λογική! Θα μπορούσαν οι Σοβιετικοί να περάσουν τα βουλγαρικά σύνορα όταν τους το ζητήσαμε και να μη μας αφήσουν ολομόναχους να μας πετσοκόβουν οι μοναρχοφασίστες».

«Δε χρειαζόταν. Φρόντισε η ηγεσία του Κόμματος. Γι' αυτό, για να μη μας πετσοκόβουν, υπόγραψαν *οι από πάνω* τη Συμφωνία της Βάρκιζας».

«Τώρα μάλιστα... Σωθήκαμε...»

«Γι' αυτό είναι απαραίτητος ο ξεσηκωμός», συνέχισε ο διαφωτιστής, επαναφέροντας την κουβέντα άρον άρον στο αρχικό θέμα. «Όλοι πρέπει να βρισκόμαστε στους δρόμους! Να χτυπήσουμε το μοναρχοφασισμό και την αντίδραση! Να δείξουμε τη δύναμή μας! Να βγάλουμε το λαό μπροστά!»

«Τον βγάλαμε και το Δεκέμβρη κι ορίστε τα αποτελέσματα», μουρμούρισε η συνήθης ύποπτη Δήμητρα, αλλά χωρίς να γίνει αντιληπτή από τη *Διαφώτιση*, «το Κόμμα ηττημένο, οι νεκροί εκατοντάδες, οι καπετάνιοι κυνηγημένοι, οι αντάρτες μας θυσιασμένοι, οι συναγωνίστριες χωρίς δουλειά, οι σύντροφοι ταπεινωμένοι και καταδιωγμένοι, άλλοι στα δικαστήρια, άλλοι σαπίζουν ακόμη στις φυλακές...»

«Σαπίζουν ακόμη στις φυλακές...»

Αυτή η φράση της Δήμητρας έκανε τη Μέλπω τότε να σφίξει ασυναίσθητα τις γροθιές στα πληγιασμένα χέρια της, να μισοκλείσει τα μάτια της απ' την αγανάκτηση και την απελπισία. Παρά τη συμφωνία που υπόγραψαν οι από πάνω με την κυβέρνηση, ο άντρας της ακόμη κρατούνταν στα μπουντρούμια. Ο Σπύρος πιάστηκε στη μεγάλη υποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα στις αρχές του Γενάρη και κλείστηκε στις Φυλακές Αβέρωφ. Μεγάλη ανακούφιση ήταν αυτό το νέο τότε για τη Μέλπω. Όταν έμαθε πως τον έπιασαν είχε φοβηθεί ότι θα πήγαινε σαν το σκυλί στ' αμπέλι, πως θα τον είχαν σκοτώσει χωρίς δεύτερη κουβέντα οι αλήτες των ακροδεξιών συμμοριών που τους κυνηγούσαν μαζί με τον επίσημο στρατό. Ευτυχώς όμως τον είχε συλλάβει ένα εγγλέζικο απόσπασμα και, μέχρι να τον παραδώσουν στις Αρχές και να περάσει έκτακτο στρατοδικείο, είχε συμφωνηθεί ανακωχή. Έτσι το γλίτωσε τότε το κεφάλι του ο Σπύρος, έτσι απέφυγε την εκτέλεση, για μια φορά στη ζωή του είχε σταθεί τυχερός μέσα στην ατυχία του.

Κάθε μέρα τον περίμενε από τότε η Μέλπω, κάθε μέρα ρωτούσε τους συντρόφους, το Κόμμα, τις οργανώσεις, ακόμη και την αστυνομία. Κατάπινε την ντροπή της κι έμπαινε στο αστυνομικό τμήμα της Εγγνατίας, έμπαινε και ρωτούσε μήπως υπάρχει κάποιο μήνυμα, κάποιο μαντάτο που μια φορά να είναι ευχάριστο και γι' αυτήν. Έτσι κι αλλιώς, το έγραφε ρητά και κατηγορηματικά: το έγραφε στο άρθρο 3 της Συμφωνίας της Βάρκιζας, στο άρθρο περί αμνηστίας: *Αμνηστεύονται τα πολιτικά αδικήματα τα τελεσθέντα από της 3ης Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος.* Ναι, το έγραφε καθαρά: *Αμνηστεύονται.* Πιο καθαρή, πιο σαφής λέξη δε γινόταν να γραφτεί. Πώς να μην περιμένει λοιπόν η Μέλπω το γυρισμό του Σπύρου; Γιατί να μη ρωτάει ακόμη και στα αστυνομικά τμήματα; Σάμπως το χαρτί με τις επίση-

μες βούλες και τις υπογραφές της Ελληνικής Κυβερνήσεως δεν το έλεγε με σαφήνεια στην πρώτη κιόλας πρόταση;

Ναι, το έλεγε, αλλά μόνο στην πρώτη πρόταση. Στη δεύτερη πρόταση του ίδιου άρθρου έμπαινε κιόλας ζήτημα ερμηνείας με σκόπιμη ασάφεια: *Εξαιρούνται της αμνηστίας τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήταν απαραίτητως αναγκαία διά την επιτυχίαν του πολιτικού αδικήματος.*

Εξαιρούνται. Να μια λέξη που αμέσως αχρήστευε ολόκληρο το νόημα του άρθρου περί αμνηστίας. *Εξαιρούνται.* Και ακόμη παρακάτω, πιο μουντή, πιο ασαφής φράση δε γινόταν να γραφτεί: *τα οποία δεν ήταν απαραίτητως αναγκαία.* Ποιος θα το κρίνει; Με ποιον τρόπο; Πώς;

Όταν το διάβασε μαγκώθηκε η καρδιά, θόλωσε το μυαλό της Μέλπως. Απ' την απογοήτευση, από την αγανάκτηση.

Πώς έβαλαν τις υπογραφές τους φαρδιά πλατιά από κάτω οι σύντροφοι της ηγεσίας, ο Σιάντος, ο Παρτσαλίδης κι ο Τσιριμώκος; Δε σκέφτηκαν ότι ανοίγουν τους ασκούς του Αιόλου για τους απλούς ανώνυμους συναγωνιστές που θα διώκονταν τώρα πλέον και νόμιμα με τη δική τους επικύρωση; Τι σκατά αλάθευτη ηγεσία είναι τούτη που κάνει το ένα λάθος πίσω από το άλλο;

Τα τελευταία νέα που είχε από τον άντρα της προέρχονταν από τις διαβόητες φυλακές της Αίγινας, τις φυλακές με τους βαρupoινίτες και τους μελλοθανάτους. Όχι, δεν πήρε γράμμα του, δεν άκουσε τη φωνή του. Το μαντάτο ήρθε με τον γνωστό τρόπο και με το συνωμοτικό του όνομα. Χρόνια τώρα έτσι έφταναν τα μαντάτα του Σπύρου, θαρρείς και δεν ήταν αντρόγυνο, θαρρείς και ήταν σύντροφοι μόνο στο Κόμμα, όχι στη ζωή. Δευτεροπαντρεμένος ο Σπύρος. Η Μέλπω ήταν ο δεύτερος γάμος του. Ο πρώτος ήταν το Κόμμα· φυσικά.

«Ο συναγωνιστής Νικηφόρος είναι καλά. Σου στέλνει τους

αγωνιστικούς χαιρετισμούς του», της είχε πει ο γραμματέας της κομματικής οργάνωσης Θεσσαλονίκης μια μέρα προς το τέλος του Μάρτη, αφού η Μέλπω είχε λιώσει τις σόλες της να ανεβοκατεβαίνει στα γραφεία και να ρωτάει. Κάθε πρωί αυτή ήταν η πρώτη σκέψη, η πρώτη δουλειά της: πλύσιμο, ντύσιμο και κατευθείαν στα γραφεία του Κόμματος. Η δεύτερη ήταν να πάει και να ρωτήσει, να παρακαλέσει πες καλύτερα, μυστικά όμως γιατί το Κόμμα δεν άφηνε χώρο για παρακάλια – «τα παρακάλια δείχνουν ηττοπάθεια, σύντροφοι, και η ηττοπάθεια δεν ταιριάζει στο δίκιο και στους νικητές»–, να πάει λοιπόν και να ρωτήσει στο αρμόδιο αστυνομικό τμήμα. Τζίφος, έχθρα μονάχα και εξευτελισμό εισέπραττε, το απόγευμα επέστρεφε καταπτοημένη στο σπίτι της, κάθε μέρα οι προσπάθειές της ένα «μηδέν εις το πηλίκον», που έλεγε κι η ίδια όταν μάθαινε αριθμητική στη Φανούλα της.

Τουλάχιστον να είχε την κορούλα της κοντά της, να στηριχτεί πάνω της, να παίρνει δύναμη απ' το χαμόγελό της, απ' τα αθώα παιδικά της λόγια. Καλά, όχι και τόσο παιδικά πλέον, η Φανούλα της ήταν πια στα δεκατρία. Μα χαμένη ήταν κι αυτή, ακόμη δεν είχε γυρίσει απ' τα βουνά, το Κόμμα κι ο καπετάν Οδυσσέας, ο αδελφός της, έκριναν πως ήταν πιο ασφαλής στις επαρχίες που έλεγε το Κόμμα, παρά στα μεγάλα αστικά κέντρα που έλεγε η Κυβέρνηση, η Αστυνομία κι η Εθνοφυλακή. Χώρια απ' αυτό, ήταν και πιο χρήσιμη εκεί η μικρή. Για την οργάνωση και για την ίδια. Μάθαινε πράγματα, *ψηνόταν* στον αγώνα.

«Έχω χρόνια να τη δω», μουρμούριζε η Μέλπω στον Οδυσσέα με την καρδιά της να στάζει πίκρα και στέρηση. «Χρόνια ολόκληρα. Το πιστεύεις;»

«Είναι καλά εκεί όπου είναι».

«Κοντά μου όχι; Κοντά μου δε θα είναι; Ποιο παιδί δεν είναι καλά κοντά στη μάνα του;»

«Είναι προστατευμένη και χορτάτη. Εδώ πώς θα την ταΐσεις;

Με τι; Καλά καλά εσύ η ίδια δεν μπορείς να τα φέρεις βόλτα», της απαντούσε αποστομωτικά ο αδελφός της.

Τα καταλάβαινε τα λόγια του, αναγνώριζε το δίκιο τους. Άκουγε κάθε μέρα για μπλόκα, για εισβολές στα σπίτια των συναγωνιστών, για ξυλοδαρμούς, ακόμη και για εξαφανίσεις. Χτύπημα στην πόρτα μες στη μαύρη νύχτα, απειλές και βρισιές, σπάσιμο αν δεν άνοιγε. Οι πρώην ταγματασφαλίτες, οι συνεργάτες των Γερμανών που ξεπλύθηκαν στην κολυμβήθρα του Σιλβάμ και ξαναγεννήθηκαν άμωμοι κι αμόλυντοι, ήταν τώρα στα πράματα, πολλές φορές συνεργάζονταν ανοιχτά με το κράτος κι είχαν τις εξουσίες, μπουκάραν στα σπίτια με τα καινούργια τους όπλα και τις ολοκαίνουργιες αγγλέζικες στολές τους και άρπαζαν, διαγούμιζαν, έδερναν κι έπαιρναν μαζί τους όποιον τους έκανε κέφι, όποιον είχαν βάλει στο μάτι, με όποιον είχαν προηγούμενα.

Επικίνδυνες μέρες να ζει κανείς στις πόλεις, επικίνδυνες μέρες που χειροτερεύουν συνέχεια, σκεφτόταν η Μέλπω και τότε αναγάλιαζε που η Φανή της ζούσε μακριά στην επαρχία, στη Θεσσαλία, σε στρατόπεδα, κοντά σε φιλικά για το Κόμμα χωριά, όπως της είχε εκμυστηρευτεί μια μέρα ο Οδυσσέας.

Δύσκολες εποχές, εξουσία δεν υπήρχε επί της ουσίας, εξουσία ήταν και πάλι όσοι είχαν τα όπλα, πολλοί από αυτούς τα είχαν και στην Κατοχή με τις ευλογίες των Γερμανών, τώρα έλυναν κι έδεναν και λογαριασμό δεν έδιναν σε κανέναν, ποιος να τους ελέγξει, ποιος να τους συλλάβει; Πολλοί χωροφύλακες μαζί τους πολεμούσαν, τους διευκόλυναν, τους εξυπηρετούσαν, κάποιες φορές τους ενθάρρυναν κιόλας να *λιανίσουν τα κουμμούνια*, οι μνήμες τους νωπές ακόμη, οι περισσότεροι θυμούνταν τους χιλιάδες φίλους και συναδέλφους τους που σφαγιάστηκαν διά πελέκεως από το ΚΚΕ και τον ΕΛΑΣ πριν από έξι μόλις μήνες, στα Δεκεμβριανά. Μάταια οι *τίμοι εθνικόφρονες*, όπως τους ονόμαζε ακόμη κι ο *Ριζοσπάστης*, προσπαθούσαν να αντισταθούν στην

τυφλή εκδικητική βία των παρακρατικών ακροδεξιών συμμοριών. Μάταια ο στρατηγός Δημήτριος Ζαφειρόπουλος, για να μπορέσει να επιβάλει την τάξη και τη νομιμότητα στη χώρα, συνέτασσε αγωνιώδη υπομνήματα και αναφορές στην κυβέρνηση:

Αι παρακρατικάί αύται οργανώσεις είναι πρόσκαιροι στρατιωτικοί σχηματισμοί χωρίς πειθαρχίαν και συνοχήν. Ο απολογισμός του έργου των κατά πλειονότητα είναι αυθαιρεσίες εις βάρος της τάξεως και αντιποιήσις της εξουσίας των νομίμων οργάνων. Τα Τμήματα της Χωροφυλακής, έναντι των μη νομίμων τούτων οργανώσεων, τηρούν στάσιν ανοχής ή συνεργάζονται. Αι οργανώσεις αύται αποβαίνουν κυριολεκτικώς μάλιστα διά ληηλασιών, βιαιοπραγιών και αναιτίων φόνων με σκοπό και μόνο τον προσωπικό πλουτισμό των αρχηγών τους.

Ναι, τα ήξερε όλα τούτα η Μέλπω και παρόλο που πίστευε πως το Κόμμα φούσκωνε τα πράγματα για λόγους προπαγάνδας, γνώριζε πως δεν απείχαν πολύ από την αλήθεια έστω κι αν αυτή η ίδια δεν είχε ακόμη νιώσει την ακροδεξιά βία στο πετσί της. Για το λόγο αυτό αναγνώριζε το δίκιο των αποφάσεων του αδελφού της, για το λόγο αυτό ήταν ευγνώμων στο Κόμμα που κρατούσε το παιδί της σε σίγουρα χέρια και το μεγάλωνε χωρίς άμεσο κίνδυνο. Ωστόσο, μια διαπίστωση δεν είναι παρά ένα συμπέρασμα του λογικού. Κι αυτή δεν ήταν μόνο λογικό. Ήταν και θυμικό, ήταν και συναίσθημα, ήταν αγάπη, μητρική αγάπη. Ήταν άνθρωπος στο κάτω κάτω, ήταν μάνα και της έλειπε το κοριτσάκι της, της έλειπε αφόρητα. Υπήρχαν βράδια που δεν έκλεινε μάτι όλη νύχτα από τη νοσταλγία, υπήρχαν χαραυγές που την έβρισκαν καθισμένη στην καρέκλα με κλεισμένο μες στη χούφτα της το κόκκινο μαντίλι των Αετόπουλων που φορούσε η Φανούλα στο λαιμό της κάποτε, στις γιορτές της ΕΠΟΝ⁶.

«Πού βρέθηκε τόση καταχνιά;»

Το προφέρει παραξενεμένη τώρα, καθώς βαδίζει μαζί με τις υπόλοιπες ομάδες των συναγωνιστών. Όταν βγήκε, το χάραμα, από το σπίτι της για να περπατήσει στον ορισμένο τόπο της συγκέντρωσης, στάθηκε μια-δυο στιγμές και χάζεψε τον ήλιο που ξεμύτιζε εκείνη την ώρα και γέμιζε φως την πλάση διώχνοντας τα σκοτάδια. Έναν τέτοιο ήλιο είχαν φανταστεί και για τον εαυτό τους όταν θα έφευγαν οι Γερμανοί κατακτητές και θα ξεπάτωναν τους ντόπιους φασίστες από τον τόπο, όταν θα έφτανε η ώρα της λαϊκής δημοκρατίας, όπως έλεγε και βροντοφώναζε ο Σπύρος σε πορείες και ολομέλειες. Φρίκη όμως, μονάχα φρίκη ήρθε μετά την απελευθέρωση, αιματοκυλίστηκε ο τόπος το Δεκέμβρη. Ο ήλιος, το φως που καρτερούσαν, ποτέ δεν έφτασε, σκοτείνιασε ο κόσμος, σκοτείνιασε το μέσα τους, τόσοι αγώνες, τόσο αίμα άδικα.

Τόσοι αγώνες, τόσο αίμα άδικα.

Έφτυσε στον κόρφο της και μόνο που το σκέφτηκε, θα δάγκωνε τη γλώσσα της να μην της ξεφύγει απ' τα χείλη αυτό το *άδικα*. Αν την άκουγε το Κόμμα, την καρτερούσε επίπληξη και ποινή, θα την έριχναν στο συνηθισμένο κομματικό ανάθεμα, στην *κοινή περιφρόνηση* για ηττοπάθεια και προβοκατόρικες κουβέντες· στην καλύτερη περίπτωση. Στη χειρότερη θα την κατηγορούσαν μια κι έξω για χαφιέ και πράκτορα της αντίδρασης· αυτή ήταν η αγαπημένη καραμέλα του Κόμματος, η λύση που έβγαζε την ηγεσία αλάθευτη, πάντα κάποιος άλλος έφταιγε, ένας χαφιές, ένας προβοκάτορας, ένας πράκτορας, δεν είχε σημασία ποιος, αρκεί που έφταιγε κάποιος άλλος κι όχι οι από πάνω.

Πρέπει να προσέχω τι λέω, δε θέλει πολύ να μου κολλήσουν τη ρετσίνα, σκέφτηκε η Μέλπω κατεβαίνοντας την κατηφοριά μέσα στο γλυκό πρωινό φως.

Περασμένες δέκα τώρα και φτάνουν κάτω από τα γραφεία του ΕΡΓΑΣ, ο ήλιος έχει χαθεί για τα καλά μέσα σε μια παράξενη κι-

τρινωπή ομίχλη, γέμισαν οι δρόμοι και τα σπίτια με ένα θολό, αρρωστιάτικο φως. Η Μέλπω κοιτάζει γύρω της τους συναγωνιστές, τα ίδια σκαμμένα και βασανισμένα πρόσωπα λέει η ίδια, τα ίδια ατσαλωμένα κι αλύγιστα πρόσωπα θα έλεγε η ηγεσία, λίγοι άντρες, πολλές γυναίκες, ακόμη πιο πολλά παιδιά. Γιατί αυτή δεν είναι μια διαδήλωση από αυτές που οργανώνει το ΚΚΕ μέρα παρά μέρα για ψύλλου πήδημα, για να κρατάει την εγρήγορση και την επαγρύπνηση, για να χαλυβδώνει τη θέληση του λαού. Δεν είναι μια διαδήλωση επ' ευκαιρία κάποιας απεργίας σε κάποιο εργοστάσιο, σε κάποια συνοικία, τρέχα γύρευε πού. Όχι. Σήμερα είναι αλλιώς τα πράγματα.

Σήμερα είναι η δίκη.

Η δίκη!

«Σήμερα κρίνονται έξι ζωές», μουρμουρίζει δίπλα της η Δήμητρα. «Έξι ζωές που να πάρει!»

Είναι κατηφής και σκυθρωπή. Το πρόσωπό της είναι σφιγμένο, ακόμη και το συνηθισμένο ειρωνικό της ύφος έχει χαθεί, το έχουν εκτοπίσει η ανησυχία και η στενοχώρια.

«Θα το παλέψουμε, Δήμητρα».

«Δε θα μας λογαριάσουν, ούτε που νοιάζονται».

«Σημασία έχει να αντιταχθούμε, να αγωνιστούμε».

«Δε μας λογαριάζουν, τώρα αυτοί έχουν τα όπλα, αυτοί έχουν και το τιμόνι».

«Τότε γιατί έρχεσαι, αφού δεν το πιστεύεις;»

«Γιατί δεν μπορώ να μην έρθω», τονίζει με νόημα κοιτώντας γύρω της με το ένα, το μοναδικό της μάτι.

Το άλλο είναι κλεισμένο με μια μαύρη καλύπτρα. Τις σπάνιες φορές που είναι ασυννέφιαστη και γελάει μοιάζει με πειρατή βγαλμένο από παραμύθι. Σήμερα όμως αυτό το κάλυμμα δείχνει ακόμη πιο θλιβερό, πίσω του μια μαύρη κόγχη, στη θέση του ματιού που έχασε στη συμπλοκή εκείνο το βράδυ του Σεπτέμβρη

του '43, όταν έμεινε αυτή να πολεμήσει για να βοηθήσει τη Μέλπω να το σκάσει από τους Γερμανούς, να γλιτώσει, να ειδοποιήσει και τους άλλους. Την τραυμάτισαν τότε σοβαρά, μα δεν τη σκότωσαν, την ήθελαν ζωντανή για να μιλήσει, να μαρτυρήσει.

Μαρτύρησε πραγματικά. Ξύλο με καυτά συρματοσκόινα, κάψιμο σε όλο το κορμί με αποτσιγάρα, ηλεκτροσόκ στα γεννητικά όργανα και στα μάτια. Έτσι έχασε το ένα μάτι της, η ζημιά ήταν μεγάλη, το μάτι βγήκε ολόκληρο για να μη μολυνθεί και τη σκοτώσει. Και το πόδι της, το δεξί της πόδι κόντυνε τρεις πόντους από τη φάλαγγα και το χτύπημα στις πατούσες μέρα νύχτα. Σε μια επιχείρηση, οι αντάρτες τη βρήκαν μισότυφλη και κουτσή να σέρνεται στο υπόγειο ενός κολαστηρίου στο Ντεπό, μέσα σε ακαθαρσίες, παρέα με ποντίκια. Την απελευθέρωσαν, την πήραν μαζί τους στο βουνό και, παρόλο που κανένας δεν πίστευε πως θα επιζούσε, η Δήμητρα τα κατάφερε. Λειψή, αλλά ζωντανή. Μισός άνθρωπος, αλλά ανέπνεε.

«Σιγά το σθένος! Τι σημασία έχει ένα μάτι κι ένα πόδι; Από δύο είχα», έλεγε σεμνά και θυμόσοφα όταν άκουγε κάποιον να εκπλήσσεται από το σθένος της. «Χιλιάδες έχουν δώσει την ίδια τους τη ζωή στον αγώνα χωρίς να το σκεφτούν», συμπλήρωνε με μεγαλοφροσύνη.

Η Μέλπω κοιτάζει με ευγνωμοσύνη τη συναγωνίστρια και φίλη της. Αν σήμερα ζει το οφείλει σε εκείνη. Στο θάρρος και στην παλικάριά της, στην αλληλεγγύη και τη συντροφικότητά της.

«Μην έρχεσαι, Δήμητρα, το Κόμμα θα καταλάβει. Με ένα μάτι κι ένα πόδι μονάχα γερό, δεν μπορείς να τρέχεις κάθε μέρα στις διαδηλώσεις. Θα πρέπει να ξεκουράζεσαι».

«Θα ξεκουραστώ μια και καλή όταν έρθει η ώρα», της απαντάει κοφτά η Δήμητρα κι ετοιμάζεται να πάρει θέση μπροστά, στην κεφαλή της πορείας, μαζί με τους τραυματίες και τους ανάπηρους αντάρτες, μαζί με τις μάνες και τα παιδιά.

Ξεκινάνε. Στις δώδεκα πρέπει να βρίσκονται μπροστά στο Τακτικό Κακουργιοδικείο Θεσσαλονίκης. Η τελική συνεδρίαση στη δίκη των έξι κατηγορούμενων συντρόφων ξεκινάει στη μία, αλλά οι ξένοι ανταποκριτές, στη γνώμη και τη γραφίδα των οποίων στοχεύουν, θα βρίσκονται εκεί νωρίτερα. Πρέπει να τους πετύχουν προτού μπουν στο κτίριο, μετά θα είναι αργά, το δικαστήριο θα είναι περικυκλωμένο από χωροφύλακες, δε θα τους αφήσουν να περάσουν.

«Λευτεριά!»

«Λαοκρατία!»

«Αλληλεγγύη!»

Φωνάζει η Μέλπω, ούτε κι αυτή θυμάται πόσες φορές έχει φωνάξει αυτές τις λέξεις, μάλλιασε η γλώσσα της να κραυγάζει σε πλατείες και δρόμους χρόνια ολόκληρα, μυρμηγκίασε το χέρι της να τα γράφει σε μάντρες και ντουβάρια. Μα τα πιστεύει, είναι αξίες πανανθρώπινες, δεν είναι κούφια συνθήματα για κομματική προπαγάνδα και χτίσιμο ταξικής συνείδησης.

«Λαϊκή Δημοκρατία!»

Αυτό δεν μπορεί. Αυτό της κόβει τα πόδια κάθε φορά που το ακούει. Αυτή η υπόσχεση ειπωμένη από το στόμα του Σπύρου συνόδευε σαν δικαιολογία κάθε χαρά που ματαιώθηκε, κάθε μικρή απόλαυση που χάθηκε, κάθε ανθρώπινη στιγμή που στερήθηκε. Πάντα η ίδια δικαιολογία: *«Όταν φέρουμε τη λαϊκή δημοκρατία, τότε ναι, τότε θα μπορέσουμε».*

Ποτέ, ποτέ δεν μπόρεσαν.

Χίλιοι τόσοι άνθρωποι μαζεμένοι να ξεροσταλιάζουν από το μεσημέρι μπροστά από τα δικαστήρια και κανένας δε φεύγει παρόλο που σουρουπώνει πια. Η απόφαση θα βγει σήμερα, οι ένορκοι συνεδριάζουν στον πρώτο όροφο του κτιρίου για να τη λάβουν, είναι σημαντικό να ακούν τις φωνές των γυναικών και των μικρών παιδιών που φωνάζουν απ' έξω, να αντιλαμβάνονται τι είδους

ανέμους θα σπείρουν, τι είδους θύελλες θα θερίσουν αν στείλουν στο εκτελεστικό απόσπασμα τους έξι κατηγορούμενους, ανάμεσα τους και τον Ανέστη.

Γι' αυτόν βρίσκεται εδώ η Μέλπω, για το συναγωνιστή και φίλο του άντρα της, για τον άνθρωπο που έδωσε μαζί με τη Δήμητρα τη μάχη εκείνο το φθινοπωρινό βράδυ του 1943 πίσω από την οδό Παύλου Μελά. Άντρας αυτός, πιο έμπειρος, πιο εκπαιδευμένος, κατάφερε και από μάντρα σε μάντρα πήδηξε τοίχους και χαντάκια και το έσκασε, τη γλίτωσε με αμυχές κι ένα ελαφρύ τραύμα στο χέρι. Μα αυτό δε μειώνει την παλικαριά και την αυτοθυσία που έδειξε δίνοντας με τον αντιπερισπασμό του την ευκαιρία στη Μέλπω να διαφύγει από τον κλοιό, κρεμασμένη στην καρότσα ενός καμιονιού.

Μετά την απελευθέρωση από τους Γερμανούς, ο συναγωνιστής Ανέστης είχε κατεβεί μαζί τους στην Αθήνα για να πάρει μέρος στις μάχες του Δεκέμβρη, ύστερα χάθηκαν, εκείνος εντάχθηκε αμέσως στην ΟΠΛΑ⁷ υπό τις διαταγές του Μπαρτζώτα και δεν έλαβε μέρος ανοιχτά στις συγκρούσεις. Δρούσαν βράδυ οι σύντροφοι της ΟΠΛΑ, δυο δυο, τρεις τρεις, χτυπούσαν μουλωχτά σε σπίτια, καθάριζαν τον τόπο, ξεπάτωναν τους φασίστες και τους πρώην συντρόφους, τα μαύρα φίδια, τους τροτοκιστές, τους διαγραμμένους από το Κόμμα φραξιονιστές και αντεπαναστάτες, αυτούς ξεπάτωναν πρώτους πρώτους. Ύστερα ήρθε η σύγκρουση, η ήττα, η υποχώρηση, η διάλυση, η συνθηκολόγηση και η παράδοση των όπλων. Τον έχασε η Μέλπω τον Ανέστη μες στην αντάρα της μεγάλης ήττας, μήτε που ξανάκουσε για εκείνον, μέχρι που έμαθε από το Κόμμα πως τον είχαν συλλάβει στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του Μάρτη, δεν τον έπιανε η αμνηστία, κατηγορούνταν για δεκάδες ειδεχθείς δολοφονίες *διά μαχαίρας και πελέκως*, η εφημερίδα *Μακεδονία* έγραφε πως με διαταγή του ΚΚΕ είχε λάβει μέρος στην ομαδική σφαγή των αμάχων στο Άσυλο

της Κοκκινιάς και στα Διυλιστήρια της ΟΥΛΕΝ, καθώς και στις εκτελέσεις δεκάδων ομήρων κατά τη διάρκεια της υποχώρησης. *Ψέματα!* έγραφε στην προμετωπίδα του ο *Ριζοσπάστης*, «ψέματα της μαύρης αντίδρασης», διακήρυτταν και τα κομματικά στελέχη, τι λόγο είχε η Μέλπω να μην τους πιστέψει; Για τον Ανέστη βρισκόταν τώρα μπροστά στα δικαστήρια, γι' αυτόν βροντοφώναζε με τη φωνή κλεισμένη. Εκτός από την κομματική πειθαρχία είχε και προσωπικό χρέος απέναντί του. Φίλος και συναγωνιστής του Σπύρου, σωτήρας δικός της από εκείνο το μοιραίο βράδυ.

Έχει νυχτώσει για τα καλά όταν βγαίνει η ετυμηγορία των ενόρκων. Μαύρη σκοτεινιά πέφτει, όχι μόνο στην πόλη μα και στα πρόσωπα των συναγωνιστών. Η απόφαση είναι καταδικαστική. Η εσχάτη των ποινών για δύο, ισόβια για άλλον έναν και οι υπόλοιποι καταδικασμένοι σε ελαφρύτερες ποινές, ολιγόχρονη φυλάκιση και εκτοπισμό.

«Ποιοι;» ρωτάει η Μέλπω δεξιά κι αριστερά με την αγωνία να της μπουκώνει το στήθος. Σπρώχνει με αγκώνες και ώμους τον κόσμο και προχωράει μπροστά, εκεί όπου βρίσκονται οι γραμματείς κι οι διαφωτιστές των οργανώσεων. «Ποιοι σε θάνατο;»

«Θα κάνει ανακοινώσεις ο δικηγόρος υπεράσπισης. Θα ενημερώσει πρώτα το Κόμμα κι έπειτα θα ανακοινώσει την απόφαση και τα ονόματα».

Στέκεται εκεί μπροστά, δεν κάνει βήμα πίσω. Θέλει να είναι κοντά, να ακούσει με τ' αυτιά της.

«Πάλι καλά», μουρμουράει δίπλα της η Δήμητρα. «Μόνο δύο σε θάνατο».

«Μόνο δύο;» αντιδρά εκνευρισμένη η Μέλπω. «Τράβα και πες το στις δυο μάνες τους αυτό».

«Θα μπορούσαν να είναι έξι οι μάνες».

«Ωρες, ώρες, δε σ' αναγνωρίζω», της πετάει υποτιμητικά, σχεδόν χλευαστικά.

«Είναι επειδή έχω χάσει το μάτι και το πόδι μου. Μια σακά-
τισσα δείχνει αλλιώς».

Η Μέλπω ριγεί στην κουβέντα. Της έρχεται να καταπιεί τη γλώσσα της. Ο τελευταίος άνθρωπος που ευθύνεται για αυτή την κατάσταση, για τις καταδίκες, τις φυλακές και τις εξορίες είναι μια συναγωνίστρια που σακατεύτηκε στον αγώνα, μια γυναίκα που, όταν αλλάζει ο καιρός, δαγκώνει ένα κομμάτι ξύλο από τους πόνους και δένει τους καρπούς της για να μη σκίσει με τα ίδια της τα χέρια το σακατεμένο κορμί της.

«Συγγνώμη».

«Δε θέλω συγγνώμες. Ό,τι έκανα το έκανα επειδή το ήθελα, επειδή το πίστευα», αποκρίνεται αγέρωχα. «Εξάλλου δε φταις εσύ».

«Συγγνώμη...» επαναλαμβάνει ντροπιασμένη η Μέλπω.

«Ούτε για τούτη την κατάσταση φταις εσύ. Οι χαρτογιακάδες του Κόμματος φταίνε. Πρώτα έσπρωξαν τον κόσμο να αιματοκυλιστεί στους δρόμους της Αθήνας, στέλνοντάς τους να πολεμήσουν απροετοίμαστοι, και τον οδήγησαν σαν πρόβατα στο σφαγείο. Ύστερα έκαναν πίσω, μαντρώθηκαν σε μια έπαυλη στη Βάρκιζα και συμφώνησαν ταπεινωμένοι. Τους τσουβάλιασαν κι υπόγραψαν σαν ανόητοι...»

«Σσςς...»

«Και τώρα ξανά μια από τα ίδια, άιντε πάλι οι άνθρωποί μας στον τοίχο να γαζώνονται απ' τα εκτελεστικά αποσπάσματα κι οι καθοδηγητές μας να έχουν στήσει φάμπρικα ηρώων, να παίρνουν πάλι μεγαλειώδεις αποφάσεις, να γράφουν πύρινα άρθρα στις φυλλάδες και να σαλπίζουν εγερτήρια, όπως τα σάλπιζαν απερίσκεπτα και το Δεκέμβρη κι άνοιξαν εκατόμβες νεκρών που ακόμη και τώρα δε λένε να κλείσουν. Έτσι τον ρήμαξαν τον ΕΛΑΣ και όλο το αντάρτικο. Ποιοι; Οι βολεμένοι που έμειναν στα κεντρικά του Κόμματος στην Αθήνα και κατέβαζαν σκληρή γραμμή χω-

ρίς να έχουν ρίξει ούτε μια τουφεκιά μες στην Κατοχή! Μωρέ καλά κάνει ο Άρης και τους γράφει στα παλιά του τα παπούτσια».

«Ποιος Άρης; Ο πρωτοκαπετάνιος; Ο Βελουχιώτης;»⁸

«Ναι! Δεν αποδέχτηκε τη Συμφωνία της Βάρκιζας και δεν παρέδωσε τα όπλα».

«Μα το Κόμμα έλαβε ξεκάθαρη θέση. Η 11η Ολομέλεια τον Απρίλη πήρε αποφάσεις».

«Ε, λοιπόν, ο Άρης τις γράφει τις αποφάσεις στα παλιά του τα παπούτσια», κατένευσε η Δήμητρα.

«Είναι επικίνδυνο», λέει χαμηλόφωνα η Μέλπω.

«Ποιος θα τον ακουμπήσει; Ο Άρης ήταν όλο το αντάρτικο. Ο μοναδικός επαναστάτης ανάμεσα σε όλους τους δογματικούς χαρτογιακάδες της ηγεσίας. Καπετάνιος σαν κι εκείνους του '21!»

«Τον γνώρισα όταν κατεβαίναμε στην Αθήνα», θυμήθηκε η Μέλπω. «Είχαμε σταματήσει στη Λαμία, πέρασε και μας χαιρέτησε όλους, μας μίλησε. Ήταν συγκλονιστικός, με μια κουβέντα του σου φλόγιζε την καρδιά».

«Ε, λοιπόν, σταμάτησε πια να μιλάει. Έπαψε να κουβεντιάξει. Ο Βελουχιώτης είναι πάλι στα βουνά και σαλπίζει καινούργιο αντάρτικο».

«Καινούργιο αντάρτικο; Καινούργιο αντάρτικο σημαίνει καινούργιοι νεκροί», μουρμούρισε η Μέλπω που έλπιζε πως τα πράγματα θα έσιαχναν, θα ηρεμούσαν, θα μπορούσε να γυρίσει κι ο Σπύρος, να επιστρέψει η Φανή, να ζήσουν κι αυτοί έστω και τώρα σαν άνθρωποι, σαν οικογένεια.

«Καινούργιοι νεκροί, ε; Ενώ τώρα δεν έχουμε καινούργιους νεκρούς;» σχολίασε ειρωνικά η Δήμητρα κι έδειξε με το βλέμμα την έξοδο των δικαστηρίων, όπου εμφανίστηκε ο δικηγόρος υπεράσπισης του Κόμματος με το επίσημο χαρτί της απόφασης στο χέρι.

Δεν είχε προλάβει καν να σταματήσει κι ο γραμματέας της επιτροπής πόλης μαζί με το διαφωτιστή και τον εκπρόσωπο του Κόμματος και της Κεντρικής Επιτροπής από την Αθήνα στάθηκαν δεξιά κι αριστερά στο πλάι του, παίρνοντας τη γνωστή αγέρωχη προλεταριακή πόζα. Ίσιο κορμί, τραβηγμένοι ώμοι, σταθερό πάτημα. Σκυθρωπό μα ατσαλωμένο πρόσωπο, μάτια ξυράφια, σφιγμένες κομματικές γροθιές.

Βήξιμο, βλέμμα περίσκεψης, φωνή βαθιά, υποβλητική:

«Την ογδόην νυκτερινήν, συμφώνως με την ετυμηγορίαν των ενόρκων, το Κακουργιοδικεῖον Θεσσαλονίκης ἐκήρυξεν ἐνόχους φόνου ἐκ συστάσεως τούς Γιουρούκογλου Αντώνιο και Μεντίδη Ανέστη και ἐπέβαλλεν εἰς αὐτούς την ποινήν του θανάτου δι' ἐκάστην των σαράντα τριῶν δολοφονιῶν ἀμάχων πολιτῶν διὰ τας οποίας κατηγοροῦνται. Ἐπίσης κατεδίκασεν εἰς ἰσόβια δεσμὰ τον Ἰωάννην Κεφάλαν και εἰς τριετὴ πρόσκαιρα δεσμὰ τούς Ανδρέα Λύχνα, Παναγιώτη Δεντίρη και Νικόλαο Ντρίκα, κυρήξαν αὐτούς ἐνόχους ἀπλῆς συνεργείας εἰς τας πράξεις των φόνων».

Ούτε καν ακούει η Μέλπω. Το αυτί της, το μυαλό της έχουν κολλήσει στο δεύτερο όνομα. «Πάει ο Ανέστης», ψελλίζει και τα μάτια της βουρκώνουν. «Πάει...»

Άλαλη μένει ύστερα, άλαλη όπως η σιωπή που αφήνει πίσω του ένας άνθρωπος όταν χάνεται για πάντα. Η απόφαση θα εκτελεστεί εντός τριών μηνών. Μια μικρή αχτίδα, μια μικρή ελπίδα φαίνεται στα λόγια του δικηγόρου που δηλώνει πως θα κυνηγήσουν αναστολή της απόφασης προσφεύγοντας στο Συμβούλιο Χαρίτων. Οι τρεις εντεταλμένοι του Κόμματος, οι κεφαλές της Διαφώτισης, περί άλλα τυρβάζουν.

«Το χαβά τους...» μουρμουρίζει εκνευρισμένη η Δήμητρα, όταν ακούει το γραμματέα της επιτροπής πόλης να σηκώνει ψη-

λά τη γροθιά του και να ξεκινά το γνωστό μοιρολόι που μπούκωσαν τα αυτιά τους να ακούνε:

«*Επέσατε θύματα, αδέρφια εσείς...*»

«Όλοι μαζί», προστάζει ταυτόχρονα κι ο εκπρόσωπος του Πολιτικού Γραφείου, γεμάτος κι αυτός από κομματική περηφάνια κι έπαρση.

Τραγουδάνε το *Μαύρα κοράκια με νύχια γαμψά*, πετάνε δυο-τρία συνθήματα όλο δύναμη κι *ατσαλωμένο φρόνημα*, και κλείνουν με το *Εμπρός ΕΛΑΣ για την Ελλάδα*. Αυτό είναι· το κομματικό και ταξικό τους καθήκον εκπληρώθηκε για σήμερα, αύριο πάλι, μια νέα απεργία, μια νέα διαδήλωση, μια καινούργια πορεία.

«Μόνο για καινούργιο δικαστήριο μην είναι», μουρμουρίζει η Δήμητρα ενώ απλώνει το χέρι στη Μέλπω να την τραβήξει να φύγουν σιγά σιγά, η ώρα κοντεύει δέκα πια, νύχτωσε για τα καλά.

Πανό μαζεύονται και ταμπλό στοιβάζονται βιαστικά, το πλήθος αρχίζει κι αραιώνει, αποχωρούν παρέες παρέες ανάλογα με τη διαδρομή της επιστροφής, ανάλογα με τις συνοικίες και τις γειτονιές.

«Τι κάνει η Φανούλα;» ρωτάει ξάφνου η Δήμητρα.

«Σάμπως ξέρω;»

«Όπου και να είναι, θα 'ναι καλύτερα από δω».

«Έτσι λέει κι ο αδελφός μου».

«Έτσι είναι».

«Μου λείπει, Δήμητρα. Πολύ».

Η Δήμητρα απλώνει το χέρι και της χαϊδεύει τα μαλλιά. Δε βρίσκει κάτι να πει. Μπορεί η ίδια να μην έχει παιδιά, μα αυτό δε σημαίνει πως δεν καταλαβαίνει την αγωνία της Μέλπως, πως δε συμμερίζεται την αίσθηση της απουσίας που τη βασανίζει. Εξάλλου είναι η νονά της Φανής, εκείνη της έδωσε το όνομα Θεοφάνια όταν ακόμη ήταν ενός χρόνου, εκείνη στάθηκε δίπλα της καθώς μεγάλ-

λωνε με τον πατέρα της μακριά, κλεισμένο σε φυλακές, εκτοπισμένο σε ξερονήσια.

«Και μένα μου λείπει η βαφτιστήρα μου. Αλλά θα γυρίσει η μικρή μας, κάνε υπομονή».

«Όταν γυρίσει δε θα είναι πια μικρή, θα είναι της παντρείας», προσπαθεί να χαριτολογήσει η Μέλπω, να πάρει μακριά την πνιγηρή αίσθηση της ερημιάς που την περιζώνει κάθε βράδυ όταν παίρνει το δρόμο για το έρημο σπίτι της.

Γελάει η Δήμητρα. Παρ' όλο τον πόνο που νιώθει στο σακατεμένο πόδι της από τις τόσες ώρες της ορθοστασίας, ένα πλατύ χαμόγελο χαράζεται στο πρόσωπό της και το μαλακώνει, ακόμη και το μαύρο κάλυμμα στο μάτι της δείχνει πιο ανεπαχθές, πιο υποφερτό.

«Σε λίγες μέρες γίνεται δεκατριών», μονολογεί η Μέλπω με το βλέμμα χαμένο στο βάθος της θαμπής, μισοφωτισμένης οδού Αγίου Δημητρίου.

«Κι εμένα μου έχει λείψει. Τα παιδιά, οι ελπίδες που φανερώνονται στα πρόσωπά τους, έστω κι αν δεν είναι οι δικές σου ελπίδες, είναι μια καταφυγή, ένα αποκούμπι που σε γεμίζει δύναμη για ένα καλύτερο αύριο, για έναν καλύτερο κόσμο».

«Καλύτερο κόσμο όταν έρθει η λαϊκή δημοκρατία», σαρκάζει η Μέλπω, τον εαυτό της κοροϊδεύοντας πιο πολύ παρά τον ίδιο το στόχο. Δεν έχει πίκρα όμως η χροιά της φωνής της. Μόνο μια γλυκιά μελαγχολία έχει, ένας βραδινός στεναγμός της νοσταλγίας είναι.

«Σκέψου, λέει», μονολογεί η Δήμητρα, «σκέψου να μην είχαμε περάσει πόλεμο και Κατοχή, να ήμασταν δυο γελαστές γυναίκες που κάνουν την ανέμελη βόλτα τους αυτό το ζεστό καλοκαιριάτικο βράδυ. Όχι πολλά, όχι. Λίγα και καλά, απλά κι ανθρώπινα, λίγα και να αξίζουν. Σουλάτσα ανέμελα και νωχελικά στην παραλία, ηλιοβασίλεμα και πασατέμπο, λίγα ψώνια, ένας καφές...»

«...κι έπειτα η αργή επιστροφή στο σπίτι, ψηλά στα κάστρα, γέλια και χαρές, δωράκια που ανοίγουν από ανυπόμονα χέρια παιδικά, μυρωδιά φαγητού από το ανοιχτό παράθυρο, στρωμένο τραπέζι κάτω από την ακακία της αυλής, ένας ρεμβασμός, ένα φιλί, μια καληνύχτα χωρίς φόβο».

«Όρες ώρες ξεχνάω πως υπήρξαν εποχές χωρίς πόλεμο, χρόνια χωρίς φόβο, χωρίς τρεχαλητό, μπουντρούμια κι εκτελέσεις, χρόνια δίχως πόνο. Υπάρχουν νύχτες που προσπαθώ να φέρω στο μυαλό μου εκείνα τα χρόνια και δεν μπορώ, νομίζω πως δεν αφορούν εμένα, πως κάπου άκουσα γι' αυτά, κάπου, κάτι διάβασα».

Η Μέλπω χαμογελάει γλυκόπικρα. Συμφωνεί με τα λεγόμενα της φίλης της. Κι αυτήν το ίδιο συναίσθημα της έλλειψης την πνίγει ώρες ώρες, ένα κενό η ζωή της, νομίζει πως, αν βγάλει την παρανομία, τις ολομέλειες, τις διαδηλώσεις, τις υψωμένες γροθιές, τις σφαίρες και τις μάχες, δε θα μείνει τίποτα. «Γι' αυτό κρατάω πάντα πάνω μου το κόκκινο μαντίλι της Φανούλας μου. Το μυρίζω, το νιώθω, το ζω, είναι ο κρίκος που μου θυμίζει πως είμαι μάνα, πως έχω κι εγώ οικογένεια, πως έχω ένα γλυκό κορίτσι δικό μου, καταδικό μου, ακόμη κι αν δεν μπορώ να το καμαρώσω, ακόμη κι αν δεν μπορώ να το σφίξω στην αγκαλιά μου, να το χαρώ», λέει και την ίδια στιγμή ανοίγει τη μικρή υφασμένη τσάντα που κρέμεται από τον ώμο της και βγάζει το κόκκινο μαντίλι, το σφίγγει, το κλείνει στα δάχτυλά της για ακόμη μια φορά.

«Να το δω...» λέει η Δήμητρα με παιδιάστικο κέφι και το παίρνει στα δικά της χέρια. Τα μάτια της όλο νοσταλγία, το πρόσωπό της μια μνήμη ολόκληρο. «Ένα ίδιο είχα κι εγώ όταν ήμουν στη νεολαία του Κόμματος, νεαρή εργάτρια τότε στο κλωστήριο. Όταν μου το εμπιστεύτηκε η Καθοδήγηση, νόμισα πως είχα καταφέρει έναν άθλο, πως είχα ανεβεί πολλές σκάλες μεμιάς στην ανηφόρα της ζωής. Να φανταστείς, δυο μήνες το φορούσα συνεχέχεια στο λαιμό μου, με αυτό κοιμόμουν, μ' αυτό σηκωνόμουν,

δεκαεφτά χρόνων κοπέλα κι έκανα σαν πεντάχρονο», συμπληρώνει και σκάνε στα γέλια κι οι δυο μαζί όταν το δένει στο λαιμό της, θαρρείς και είναι πάλι εκείνο το κορίτσι των δεκαεφτά χρόνων.

Σπάνια στιγμή, σπάνια. Όλο τους το σφιγμένο είναι μαλάκωσε μέσα σε μια ώρα, όσο διαρκεί μια βόλτα στη ζεστή βραδιά, όσο κρατάει ένα άγγιγμα σε μισό μέτρο ύφασμα φορτωμένο όμορφες, αλλοτινές, ξεχασμένες από καιρό αναμνήσεις, που έρχονται αναπάντεχα σαν χαμογελαστοί φίλοι να σου θυμίσουν πως ακόμη υπάρχει ζωή, πως ακόμη υπάρχει χαρά.

«Ταυτότητες!»

Κοφτή φωνή, απότομη, προστακτική. Σαν βαριά πέτρα σε λίμνη που ησύχασε για λίγο. Κύματα ρίγους κι ας μη φυσάει διόλου. Όχι γέλια· ούτε μνήμες ούτε απανεμιές. Φόβος μονάχα. Μέσα σε μια στιγμή ο φόβος ξαναγυρνάει δριμύτερος· βάρβαρος, ανθρωποφάγος φόβος.

«Ταυτότητες, μωρή!»

Μπροστά τους στέκεται ένας άντρας με ρούχα μισά στρατιωτικά, μισά πολιτικά. Άσπρο πουκάμισο και μπερέ, παντελόνι λινό και αρβύλα δεμένη μέχρι ψηλά στο μπατζάκι. Στο στήθος του περασμένο ένα γερμανικό αυτόματο, το χέρι του απλωμένο μπροστά, τα μάτια του καρφωμένα πάνω τους, απαιτητικά, μοχθηρά.

Τις πιάνει από το χέρι και τις τραβάει παραμέσα από τη φωτισμένη Αγίου Δημητρίου, στο στενό, μες στον σκοτεινό παράδρομο.

«Τι κάνεις;» προσπαθεί να διαμαρτυρηθεί η Δήμητρα. «Ποιοι είστε;»

«Αστυνομία!»

«Δε βλέπω στολή», του απαντά με ύφος που λίγο θέλει για να χαρακτηριστεί αυθάδεια.

Ένας φακός ανάβει απότομα, μια δέσμη πέφτει πάνω στο πρόσωπο της Μέλπωσ και την τυφλώνει.

«Ταυτότητες! Τα χαρτιά σας!»

Η Μέλπω δεν έχει το απερίσκεπτο θράσος της Δήμητρας, πάντα έτσι ήταν μαθημένη, είχε αδελφό να προστατέψει, μετά άντρα, μετά παιδιά, πάντα κάποιος άνθρωπος εξαρτιόταν από εκείνη κι αυτό άμβλυνε τη συμπεριφορά της, την απάλυνε, την έκανε πιο διπλωματική.

Βάζει το χέρι της ξανά στην υφασμάτινη τσάντα, το χέρι της που τρέμει, ξέρει ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι, έχει ακούσει να μιλάνε για δαύτους και τα κατορθώματά τους. Να τους δείξουν τις ταυτότητες και να φύγουν χωρίς πολλά πολλά, να τους δείξουν τις ταυτότητες και να μη χρειαστεί να πάνε για εξακριβωση, να μην τους εξωθήσει να ψάξουν, να ρωτήσουν παραπάνω.

«Σπίτι γυρνάμε, μια βόλτα είχαμε πάει», μουρμουρίζει με φωνή μαγκωμένη, δεν είναι θέατρο, είναι φόβος πραγματικός. Αλλά τη βολεύει, αυτή τη στιγμή τη βολεύει. Χώρια που φοβάται στ' αλήθεια.

«Βόλτα τέτοια ώρα, γυναίκες πράμα;»

Ο άντρας που μυρίζει ούζο και μπαγιάτικο καπνό αλλάζει έκφραση, η αγριάδα του δίνει τη θέση της στην πονηράδα. Έρχονται από την κατεύθυνση του Βαρδαρίου, αυτό μπορεί να σημαίνει πως είναι πουτάνες, πως τέλεψαν τη δουλειά και γυρνάνε σπίτι τους, σκέφτεται. Χαμογελά ευχαριστημένος, δε θα έλεγε όχι για ένα τέτοιο λαχείο, ένα τζάμπα πήδημα μετά το φαγοπότι και τα ζάρια θα ήταν ό,τι έπρεπε για να σπάσει η βαρεμάρα της περιπολίας, να κλείσει η βραδιά τους.

Από την άλλη, βέβαια, του φαίνεται παράξενο. Είχε δει τη μια γυναίκα που κούτσαινε και πήγαινε σαν σπασμένο κάρο, πώς είναι δυνατόν να δουλεύει πουτάνα μια σακάτισσα; Αλλά οι καιροί είναι δύσκολοι, τα λεφτά λειψά, μπορεί να την έχουν για τους

λιγότερο ευκατάστατους πελάτες. Έναν παρά για ένα στα γρήγορα, να φύγουν οι πολλές κάψες. Πάντως αυτός θ' αφήσει την κουτσή, εκείνη ας την πάρουν τα τσιράκια του, ο ίδιος θα κρατήσει τούτη δω, τη φοβισμένη που δείχνει και νοστιμούλα, τουλάχιστον ύστερα από μισή οκά ούζο.

Ρίχνει μια γρήγορη ματιά στην ταυτότητα που του έχει δώσει η γυναίκα, ούτε που κοιτάζει τα γράμματα και τα στοιχεία της, το μυαλό του ήδη είναι κολλημένο στο γλέντι που θα ακολουθήσει, έχει ερεθιστεί· δυο πράγματα τον ερεθίζουν τόσο πολύ, τα παρακάλια των αντρών που βρίσκονται κάτω απ' τις γροθιές του και τα κλάματα των γυναικών που κλείνονται ανάμεσα στις παλάμες και στα σκέλια του.

Η Μέλπω κοντεύει να κατουρηθεί από το φόβο της, μυρίζει την αποφορά του ούζου και την κτηνώδη όρεξη του αγριανθρώπου μπροστά της, ενώ ταυτόχρονα βλέπει με το πλάι του ματιού την αποφασιστικότητα και την εξαγρίωση στο πρόσωπο της Δήμητρας. Αυτό τη φοβίζει ακόμη περισσότερο. Της κάνει νόημα με ένα ανεπαίσθητο κούνημα της κεφαλής, της σφίγγει το χέρι, δώσε την ταυτότητα, της φωνάζει με τα νεύματά της, δώσε την ταυτότητα χωρίς πολλά πολλά, δώσ' τη να φύγουμε.

«Δε φοράς στολή!» λέει δυνατά η Δήμητρα που ο ασύς χαρακτήρας της δε χαμπαρίζει από σινιάλα και γενεψίματα.

«Την έστειλα για σιδέρωμα», της απαντάει ο άντρας εύθυμα, επηρεασμένος από την καλή τους τύχη να πετύχουν δυο γυναίκες μόνες μες στη νύχτα. «Έλα αύριο στο σπίτι να σ' τη δείξω», προσθέτει κεφάτος καθώς σκέφτεται το γλέντι που θα ακολουθήσει.

«Χωρίς στολή δε δείχνω τίποτα!»

Τόση ώρα κρατιόταν και δε γύρναγε το φακό πάνω της, κρατούσε τη φωτεινή δέσμη πάνω στην ομορφούλα, δεν του έκανε καρδιά να τον στρέψει πάνω στη σακάτισσα. Από σακατιλίκια έχει μπουκώσει το μάτι του, βαρέθηκε να βλέπει σακάτηδες, αλλά

τότε δεν μπορούσε να κάνει αλλιώς, τους περισσότερους τους σακάτευε αυτός με τα ίδια του τα χέρια.

«Τι θα γίνει, ρε Πεχλιβάνη; Θα τελειώσεις καμιά φορά;» ακούγεται ανυπόμονη μια φωνή πίσω του. Τα τσιράκια αδημονούν, η νύχτα προχωρά κι αυτοί δεν έχουν ακόμη χορτάσει τη δίψα τους. Όχι για ούζο, για αίμα.

«Δώσε την ταυτότητα να τελειώνουμε!» προστάζει κοφτά ο άντρας τη Δήμητρα. «Δώσε την και σου υπόσχομαι να περάσετε καλά. Θα γλεντήσετε, θα το φχαρισθηθείτε και θα με ευγνωμονείτε μετά», προσθέτει και πάλι εύθυμα.

«Δεν έχουμε πια Κατοχή, είμαστε πολίτες ελεύθερης χώρας», του απαντάει αγέρωχα και με φωνή σταθερή η Δήμητρα. «Μας προστατεύει ο νόμος».

«Ο νόμος είμαστε 'μείς, μωρή! Ακόμη δεν το πήρες χαμπάρι;» της απαντά απότομα, πικαρισμένος απ' τις εξυπνάδες της.

Με το ένα χέρι στρέφει τη φωτεινή δέσμη πάνω της ενώ με το άλλο ήδη λύνει την πέτσινη, τραχιά ζώνη του παντελονιού του. Όταν φωτίζει το πρόσωπο της Δήμητρας, μετανιώνει αμέσως που πήρε τη φωτεινή δέσμη από την ομορφούλα. Τούτη δω ούτε βλέπει, ούτε βλέπεται, είναι ένα μάτσο χάλια. Δε φτάνει που 'ναι κουτσή είναι και γκαβή. Κοιτά το κάλυμμα στο βγαλμένο μάτι και προς στιγμήν τού φεύγει η όρεξη για γλέντι. Το πρόσωπό της δείχνει πένθιμο μ' αυτό το μαύρο πράγμα κολλημένο πάνω του. Ασχήμια και λύπηση. Βιάζεται να κουνήσει ξανά το φακό, δε θέλει να του φύγει εντελώς το αντρίκιο κέφι, είναι αποφασισμένος να το γλεντήσει και θα το γλεντήσει.

Το πονηρό χαμόγελο παγώνει στο πρόσωπό του όταν η δέσμη φωτίζει το δεμένο κόκκινο μαντίλι στο λαιμό της Δήμητρας. Η έκφρασή του αλλάζει μέσα σε μια στιγμή, καθώς κοιτά το λαιμό της και δεν πιστεύει αυτό που βλέπει. Η αντρική και πατριωτική του περηφάνια δεν μπορεί να σηκώσει τόσο θράσος κι αυθά-

δεια. Η καριόλα κυκλοφορεί στους δρόμους με κόκκινα μαντίλια στο λαιμό. Φουντώνει, ανταριάζει, η όρεξή του πάει περίπατο. Τουλάχιστον για το πήδημα που σκεφτόταν. Άλλη όρεξη τον πλημμυρίζει τώρα. Όρεξη για εκδίκηση, όρεξη για να ξεπλύνει την προσβολή απ' τα κομμουνιστικά μιάσματα που μολύνουν τους δρόμους της πατρίδας.

«Πουτάνες! Παλιοκουμμούνες!» φτύνει μέσα απ' τα σφιγμένα του χείλια.

«Ζούμε σε ελεύθερη χώρα. Το Κόμμα μας είναι νόμιμο!»

«Αρχίδια είναι! Σφάζατε τον κόσμο και μιλάτε κι από πάνω;»

Στιγμή τη στιγμή ο άντρας νιώθει να βγαίνει εκτός εαυτού. Το αίμα στα μηνίγγια του χτυπάει, τα χέρια και τα πόδια του μυρμηγκιάζουν, τα δάχτυλά του σφίγγουν.

«Υπογράψαμε μια συμφωνία το Φλεβάρη», συνεχίζει η Δήμητρα με σθένος. «Έχουμε δικαιώματα!»

«Σκατά έχετε! Παλιοπουτάνα! Όταν σφάζατε, είχαν οι σφαγμένοι δικαιώματα;»

Η γροθιά βρίσκει τη Δήμητρα στο πλάι του κεφαλιού. Ο πόνος τής θολώνει το ένα και μοναδικό μάτι, το νιώθει σχεδόν να φεύγει κι αυτό από την κόγχη του, το μοναδικό γερό πόδι δεν μπορεί να την κρατήσει, πέφτει, σωριάζεται κάτω στο βρόμικο χώμα.

«Θα... Θα το πληρώσετε...» ψελλίζει μέσα στην παραζάλη της. «Αλήτες...»

Η κλοτσιά με τη σκληρόπετση αρβύλα τη βρίσκει στο στομάχι και της κόβει λόγια και ανάσα. Διπλώνεται στα δυο, ενώ ένας πνιχτός ρόγχος σαν προχωρημένου φυματικού βγαίνει από το στήθος της.

«Δήμητρα!»

Η Μέλπω έχει μείνει αποσβολωμένη από τον τρόμο, μαρμαρωμένη σαν απόπληκτη, προσπαθώντας να συλλάβει με το τα-

ραγμένο μυαλό της το μέγεθος της κτηνωδίας, μα τώρα συνέρχεται απότομα, κινείται προς τη φίλη της, να ριχτεί πάνω της, να την προστατεύσει.

Το χτύπημα τη βρίσκει στην κορφή του κεφαλιού, μελετημένα, σπουδαγμένα. Ο Πεχλιβάνης έχει μαθητεύσει με τις τσατσάδες και τους νταβατζήδες, από μικρός ήταν θαμώνας των ευαγών ιδρυμάτων τους, ξέρει πως τις πουτάνες τις χτυπάς πάντα στο τριχωτό της κεφαλής για να μη χαλάσεις το εμπόρευμα. Δεν έχει παραιτηθεί ολωσδιόλου από το γλέντι που σκοπεύει να στήσει με την ομορφούλα. Κουμμούνα ξεκουμμούνα, νόστιμη είναι, μια χαρά μπορεί να τους βολέψει όλους τους. Θα κανονίσει πρώτα την γκαβή να της βάλει λίγο μυαλό, να την τιμωρήσει για την αυθάδειά της, και μετά θα περιποιηθεί με άλλο τρόπο τη νοστιμούλα.

Με την αρβύλα σπρώχνει τη Μέλπω μακριά, την πετάει μέτρα παραπέρα. Έπειτα, μια και την είχε εύκαιρη, ξεθηλυκώνει και βγάζει τη ζώνη του από το παντελόνι. Την πιάνει γερά από τη σκέτη μεριά και τη δοκιμάζει ραπίζοντας τον αέρα σαν καροτσέρης που ετοιμάζεται να μαστιγώσει τα άλογα για το αγώι. Το μεταλλικό της κούμπωμα στη άλλη άκρη σφυρίζει και χτυπά στριγκά στις σπασμένες πέτρες του πεζοδρομίου.

«Μη... Μη... Δεν τη λυπάστε;» φωνάζει σπαρακτικά η Μέλπω που καταλαβαίνει για ποιο πράγμα ετοιμάζεται ο αγροίκος. «Είναι ανάπηρη...»

«Είναι κουμμούνα! Αυτό τα σκεπάζει όλα!» φωνάζει ο Πεχλιβάνης, παίρνει βαθιά ανάσα, σηκώνει το χέρι και κατεβάζει με μανία τη ζώνη του πάνω στο πεσμένο κορμί της Δήμητρας, που δέχεται το οξύ χτύπημα χωρίς να πει ούτε μια λέξη.

Μια, δυο, τρεις, το χέρι του άντρα ανεβαίνει και κατεβαίνει με μανία, το πετσί σφυρίζει ανατριχιαστικά κι έπειτα πέφτει στην πλάτη, στα πόδια, στη μέση της γυναίκας που μαζεύεται ένα

κουβάρι στο χώμα για να προστατευτεί. Αίμα, το μπαμπακερό φουστάνι της γεμίζει κόκκινες γραμμές, η τρυφερή γυναικεία σάρκα σκίζεται.

«Θα το πληρώσετε...» μουρμουράει η Δήμητρα με πνιχτή φωνή, μπουκωμένη από πόνο κι ανάσες δύσκολες.

Καμτσικιά!

«Θα σας τιμωρήσουν...»

Καμτσικιά!

«Το Κόμμα... Οι αντάρτες μας...»

Καμτσικιά!

«Ο Βελουχιώτης ήδη ξαναβγήκε στο βουνό... Μια μέρα θα...»

Ένα κοφτό γέλιο τραντάζει τον πνιγηρό αέρα. Ο Πεχλιβάνης απομένει με το χέρι υψωμένο και γελάει δυνατά, ακούγοντας τις απειλές αυτής της ανυπεράσπιστης γυναίκας, αυτού του αιματοβαμμένου κουρελιού.

«Το Κόμμα κι ο Βελουχιώτης, της πουτάνας ο γιος... Το Κόμμα κι ο Βελουχιώτης, λέει...»

«Ο Άρης ξαναπήρε τα όπλα!» βρίσκει τη δύναμη να φωνάξει η Δήμητρα, να απειλήσει.

Λατρεία για τον καπετάνιο, θαυμασμό απεριόριστο έχει κι εμπιστοσύνη. Αυτή τη δύσκολη ώρα, πάλι σ' αυτόν βρίσκει αποκούμπι, έστω και σαν αόριστη φοβέρα, και μόνο που προφέρει το όνομά του νιώθει τη δύναμη να ζωντανεύει μέσα της.

«Ο Άρης, ο Άρης ο Βελουχιώτης... Άκου τι λέει η καριόλα!» Ακατάσχετος γέλωτας. Σχεδόν χάνει την αναπνοή του ο Πεχλιβάνης από τα γέλια. Ύστερα παραδόξως κι αναπάντεχα κατεβάζει το χέρι με τη ζωστήρα χωρίς να την προσγειώσει στο κορμί της Δήμητρας.

Η Μέλπω κοιτάζει με το στόμα ανοιχτό τη σκηνή, σαν θαύμα τής φαίνεται. Πως ακόμη και το όνομα του καπετάνιου είχε τέτοια επίδραση πάνω στον τραμπούκο.

Γελιέται όμως.

Γελιέται ολοκληρωτικά.

Ο Πεχλιβάνης απλώνει τη χούφτα του, αρπάζει τη Δήμητρα απ' τα μαλλιά και τη σέρνει στη γωνία κάτω από τη λάμπα του ηλεκτρικού.

«Το Κόμμα κι ο Άρης, λέει...» μονολογεί ο άντρας με κέφι διαολεμένο. «Τώρα θα σου δείξω εγώ, μωρή, ποιο κόμμα προσκυνάς».

Στρέφεται προς τα πίσω, προς τα τσιράκια του, κι απλώνει ανοιχτή την, κόκκινη απ' τις προσπάθειες των βουρδουλιών, παλάμη του.

«Ρε Σπίνο, δώσε την πατσαβούρα, ρε!»

«Τι;»

«Τη φυλλάδα τους. Αυτήν που μας έδωσε ο ενωμοτάρχης στην ταβέρνα πρωύτερα!»

Ο Σπίνος βάζει το χέρι του στη κωλότσεπη, βγάζει μια διπλωμένη εφημερίδα και τη δίνει στο αφεντικό του, που την ξετυλίγει και την απλώνει μπροστά στο φως της λάμπας του δρόμου. Είναι ο *Ριζοσπάστης* της ίδιας μέρας. Το επίσημο όργανο του Κομμουνιστικού Κόμματος με αριθμό κυκλοφορίας 9.481 και ημερομηνία 12 Ιούνη 1945.

Η Μέλπω έχει μια ίδια μέσα στην τσάντα της, μα δεν είχε προλάβει να τη διαβάσει. Γι' αυτή την εφημερίδα έτρεμε και φοβόταν, αυτή την εφημερίδα ήθελε να κρύψει από τον αγριάνθρωπο για να μην τον εξαγριώσει.

Τώρα τη βλέπει στα χέρια του και δεν καταλαβαίνει, δεν μπορεί να διανοηθεί τι δουλειά έχει ο *Ριζοσπάστης* στα χέρια του τραμπούκου, του φασίστα.

«Σήκω, μωρή, να δεις. Δε θες να δεις τι γράφει η σκατοφυλλάδα σας; Δε θες να ενημερωθείς;»

Με το ελεύθερο χέρι την αρπάζει από τα μαλλιά για να τη ση-

κώσει. Με μια υπεράνθρωπη δύναμη η Δήμητρα τινάζει το κεφάλι της να διώξει τη σιχαμένη παλάμη από πάνω της, στήνει κάτω στο χώμα τις δικές της χούφτες και αργά αργά σηκώνεται τρεκλίζοντας, αλλά σηκώνεται. Ταλαντεύεται για λίγο, έπειτα στηρίζεται με την πλάτη στο στύλο του ηλεκτρικού και σταθεροποιείται. Ανεβάζει αργά το κεφάλι της και κοιτάζει με το ένα και μοναδικό της μάτι το βασανιστή της στα ίσα. Είναι μαθημένη απ' αυτό, το έχει ξανακάνει κι άλλη φορά, δεκάδες φορές στην Κατοχή.

«Το Κόμμα και ο Άρης... Θα μας τιμωρήσει ο Βελουχιώτης, λέει...» χασκογελά ο Πεχλιβάνης.

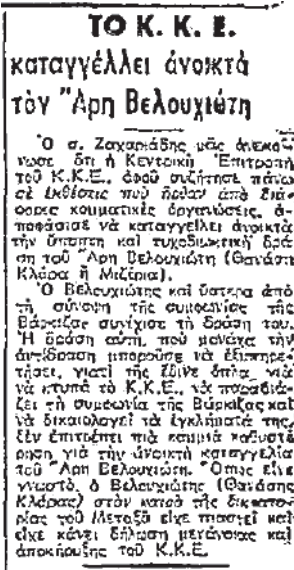
Ύστερα σαλιώνει σιχαμένα το δάχτυλό του και γυρνάει στη δεύτερη σελίδα του *Ριζοσπάστη*. Κάτω χαμηλά.

«Διάβασε!»

«*Ζωή και τέχνη...*» ψελλίζει με κόπο η Δήμητρα τα μεγάλα γράμματα.

«Όχι εκεί, μωρή! Δίπλα, παραδίπλα», προστάζει και της κολλάει την εφημερίδα στο πρόσωπο. «Στο μικρό κομμάτι που σου δείχνω».

Στην άκρη δεξιά και περίπου στο μέσον της σελίδας υπάρχει ένα μικρό μονόστηλο. Ένα μονόστηλο που φέρνει δάκρυα, ακατάσχετα δάκρυα στο μάτι της Δήμητρας όταν το βλέπει. Τα χείλη της σφίγγουν όσο προσπαθεί να διαβάσει, βάζει όση δύναμη έχει στα σαγόνια της να τα κλείσει γερά, να μη δείξουν σ' αυτό τον τραμπούκο τον πόνο, την αγανάκτηση και την απελπισία της. Διαβάζει και αράδα την αράδα το κεφάλι της πέφτει, ένα γίνεται με το στήθος της, ένα με τη γη που θέλει να ανοίξει να την καταπιεί όσο οι λέξεις περνάνε από το λειψό της βλέμμα, όσο αυτό το μικρό μονόστηλο της κομματιάζει την πίστη, της ξεσκίζει το φρόνημα, το *ατσαλωμένο φρόνημα*.

«Δεν μπορεί... Δεν μπορεί να είναι αλήθεια...» μουρμουρίζει η Δήμητρα ολότελα σαστισμένη.

Λόγια που δεν πιστεύει ούτε η ίδια. Λόγια που της φεύγουν σαν νερό που σταλάζει θλιβερά από σπασμένη στάμνα, μια σπασμένη στάμνα κι η ψυχή της Δήμητρας. Ό,τι δεν κατάφεραν οι βουρδουλίες, το κατάφεραν μια εκατοστή λέξεις, δέκα αράδες, ένα ανάθεμα του Κόμματος στον άνθρωπο που όργωσε τα βουνά, στον καπετάνιο που σήκωσε το αντάρτικο, σ' αυτόν που ζύπνησε έναν ολόκληρο λαό όπως πιστεύει η Δήμητρα.

Λυγίζουν τα πόδια της τώρα, η πλάτη της γλιστράει αργά, σβαρνιστά στον πισσωμένο ξύλινο στύλο του ηλεκτρικού. Πριν πέσει όμως, πριν σωριαστεί, σηκώνει το κεφάλι της όσο μπορεί και μαζεύει σάλιο μες στο ματωμένο στόμα της.

Η πρώτη φτυσιά της είναι στην ανοιγμένη κομματική φυλλάδα.

«Μπράβο... Τώρα έβαλες μυαλό...» μουρμουρίζει ικανοποιημένος ο τραμπούκος και χαμογελάει πλατιά.

Το γέλιο τού κόβεται μαχαίρι. Γιατί η δεύτερη φτυσιά της Δήμητρας είναι σε κείνον. Σάλιο πικρό ανάκατο με αίμα πέφτει πάνω στο πρόσωπό του και κυλάει στα αξύριστα μάγουλά του.

Ακίνητος, παγωμένος, ο άντρας δείχνει να μην μπορεί να πιστέψει ούτε κι ο ίδιος αυτό που έγινε.

Ακόμη λιγότερο το πιστεύει η Μέλλω, που στέκεται κι αυτή μαρμαρωμένη λίγα μέτρα μακρύτερα μες στο σκοτεινό παρασόκακο. Φόβο νιώθει, φόβο για την οργή που πρόκειται να ξεσπάσει πάνω τους. Μα πιο πολύ ακόμη από φόβο, νιώθει περηφάνια για τη φίλη της· για το σθένος της, για τη δύναμη και την αξιοπρέπειά της.

«Πουτάνες!» ακούγεται διαπεραστική και έξαλλη από θυμό η φωνή του άντρα μπροστά στην κολόνα. «Τώρα θα δείτε, παλιοπουτάνες, ποιος είναι ο Βλάσης ο Πεχλιβάνης!»

*Γυναίκες του Εμφυλίου...
Ψυχές που καρτεράνε τρεμοσβήνοντας...*

Σαν την ψυχή της Μέλπως που συλλογιέται τη Φανούλα της, δεκαεξάχρονο κορίτσι, στον αγώνα με το τουφέκι. Παιδί την πήρε η ανάγκη μακριά, γυναίκα θα τη γυρίσει πίσω η ζωή. Αν υπάρχει ακόμη ζωή, συλλογιέται βαριά.

Σαν της Αγγέλας την ψυχή, γονατισμένη μυστικά κάτω απ' το εικονοστάσι. «Φέρ' τους πίσω, Παναγιά μου», ψιθυρίζει τρέμοντας, «φέρε το γιο μου και φέρε και τον άντρα μου, κουράστηκα, Παναγία μου, λύγισα μονάχη να παλεύω».

Και σαν την ψυχή της Αριάδνης, βουβή, χαμένη ανάμεσα στον πάνω και στον κάτω κόσμο. Ο άντρας της, ίσως κι η κόρη της, η Κατερινούλα της, στον κάτω κόσμο πια να βρίσκονται. Εκεί... εκεί μαζί τους είναι η θέση μου, συλλογιέται θλιμμένα. Εκεί και πουθενά αλλού.

**Μετά τις Κόρες της λησμονιάς, οι τρεις ηρωίδες
αυτού του βιβλίου, μορφές και μοίρες του λαού μας,
βορά σ' έναν απάνθρωπο εμφύλιο σπαραγμό.**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

ΤΑΤΟΙΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550

www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ISBN 978-960-453-831-7

9 789604 538317

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΗΜ.: 08387